

Leren met elkaar en van elkaar

Samenwerkend leren in de bovenbouwgroepen van het basisonderwijs

**WAAROM
MOEILIK DOEN
ALS
HET SAMEN KAN**

Loesje

POSTBUS 1945 6801 BA ARNHEM GRIJ2254788

figuur 1: http://www.loesje.org/files/posters/NLn19110_5.pdf

Without the cooperation of its members society cannot survive, and the society of man has survived because the cooperativeness of its members made survival possible.... It was not an advantageous individual here and there who did so, but the group. In human societies the individuals who are most likely to survive are those who are best enabled to do so by their group.

Ashley Montagu, 1965 (geciteerd in Johnson & Johnson, z.d.)

Toets Praktijk Gericht Onderzoek

Martha Smits

Studentnummer: 2319071

Juni 2015

Studiebegeleider: Wim van der Meulen

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
Inleiding.....	5
1. Aanleiding en probleemstelling.....	7
1.1 Aanleiding.....	7
1.2 Probleemstelling.....	7
1.3 Mijn persoonlijke motivatie in relatie tot mijn ontwikkeling.....	8
1.4. Huidige situatie en gewenste situatie	9
1.5 Doelstelling	9
1.6 Onderzoeksvraag.....	9
2. Theoretisch kader	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Samenwerkend leren of coöperatief leren.....	11
2.3 Doel van samenwerkend leren.....	11
2.4 De basisbehoeften en basiskenmerken.....	12
2.5 Het GIPS-model	13
2.6 De rol van de leerkracht	13
2.7 De rol van de leerling.....	14
2.8 De rol van de ouders	15
2.9 Groepsvorming	15
2.10 Werkvormen	15
2.11 Activerende directe instructiemodel.....	16
2.12 Invoering	16
2.13 Samenvatting	17
3. Onderzoeksmethodologie	18
3.1 Onderzoeksparadigma.....	18
3.2 Onderzoeksstrategie.....	18
3.3 Onderzoeksmethodes.....	18
3.4 Respondenten	22
3.5 Ethische aspecten.....	22
3.6 Hoe wordt de kwaliteit gewaarborgd?	23
4. Data analyse en resultaten.....	24
4.1 Resultaten deelvraag 1.....	24
4.1.1 Interview	24
4.1.2 Observatie en vragenlijst naar aanleiding van interventie.....	25
4.2 Resultaten deelvraag 2.....	28
4.2.1 Interview	28
4.2.2 Vragenlijsten.....	29
4.2.3 Focusgroep	33
4.3 Resultaten deelvraag 3.....	34
4.3.1 Interview	34
4.3.2 Interventies	35
5. Conclusies en aanbevelingen.....	37
5.1 Beantwoording deelvragen	37

5.2 Beantwoording onderzoeksvraag.....	39
5.3 Aanbevelingen.....	40
6. Evaluatie en reflectie van het onderzoek.....	43
6.1 Evaluatie onderzoek	43
6.2 Reflectie eigen leerproces.....	44
Bibliografie	47
Bijlage 1: Verschillende werkvormen.....	49
Bijlage 2: Samenvattingen na memberchecks interviews respondenten.....	52
Bijlage 3: Checklists van observaties in groep 7.....	56
Bijlage 4: Checklists van observaties in groep 8.....	65
Bijlage 5: Vragenlijst bovenbouwleerlingen.....	74
Bijlage 6: Bijeenkomst focusgroep ouders.....	91
Bijlage 7: Feedback critical friends.....	94

Samenvatting

‘Leren met elkaar en van elkaar’ is de betekenis van samenwerkend leren (Ebbens & Ettekoven, 2013) en de titel van dit Praktijkgericht Onderzoek. Dit onderzoek heeft plaats gevonden in de bovenbouwgroepen van het basisonderwijs. Door de laatste jaren met het directe instructiemodel te werken is de focus op de leeropbrengsten komen liggen en wordt er minder aandacht besteed aan het samenwerken. Leerlingen geven aan meer te willen samenwerken. Het doel van dit onderzoek is om als bovenbouwleerkracht gestructureerd samenwerkend leren toe te passen in lessen, waardoor het leren van de bovenbouwleerlingen wordt bevorderd en hun kennis wordt vergroot. Het pedagogisch klimaat in de groep wordt verbeterd. In de toekomst kunnen leerlingen beter samenwerken in de maatschappij.

De onderzoeksvraag luidt:

Welke effectieve handelingsmogelijkheden kan de leerkracht inzetten om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?

De deelvragen die voortvloeien uit de hoofdvraag luiden:

- Wat heeft de leerkracht nodig om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?
- Wat hebben bovenbouwleerlingen nodig om tot samenwerkend leren te kunnen komen?
- Welke effectieve handelingsmogelijkheden van samenwerkend leren zijn inzetbaar bij het directe instructiemodel?

Na literatuuronderzoek is er onderzoek uitgevoerd in de praktijk. De resultaten uit dit onderzoek zijn tot stand gekomen door het afnemen van: interviews, observaties en vragenlijsten. Er zijn interventies gepleegd en er is gewerkt met een focusgroep. Na dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat samenwerkend leren in de bovenbouwgroepen het leren van bovenbouwleerlingen bevordert en kennis van leerlingen vergroot wordt. Door samen te werken ontstaat een positieve groep, waarin alle leerlingen zich gerespecteerd voelen. Leerlingen kunnen beter samenwerken. Het begrijpen van & interactie met anderen is een van de conatieve vaardigheden die van belang zijn voor het leven in de 21ste eeuw (Marzano, & Heflebower, 2012).

Inleiding

Als groepsleerkracht werk ik 37 jaar met veel plezier in het reguliere basisonderwijs in een dorp in Zuidoost-Brabant. De school waar ik werk maakt onderdeel uit van een Kindcentrum en telt 220 leerlingen, verdeeld over acht groepen. Er wordt onderwijs gegeven volgens het principe van het leerstofjaarklassensysteem. Ik heb ervaring in alle groepen, met uitzondering van groep 3. De laatste jaren werk ik in de bovenbouw. Middels de studie Master SEN wil ik mij verder ontwikkelen als groepsleerkracht en specialiseren als gedragsspecialist. Dit onderzoek wordt uitgevoerd als een Praktijkgericht Onderzoek voor de opleiding Master SEN.

Het samenwerkend leren heeft aan het einde van de vorige eeuw een belangrijke rol gespeeld op mijn school. De laatste jaren is de nadruk op opbrengstgericht werken komen liggen. Dit vanuit het idee dat onderwijskwaliteit meetbaar moet zijn, door middel van behaalde resultaten van leerlingen (Van Meersbergen & De Vries, 2013). Hierdoor is het samenwerkend leren op de achtergrond geraakt. Door de studie ben ik me er opnieuw bewust van geworden hoe belangrijk samenwerken is voor onze leerlingen. Passend onderwijs vraagt om samenwerking; door samen te werken leren leerlingen elkaar beter kennen wat bijdraagt aan het welbevinden van alle leerlingen (Förre & Jansen, 2010). Samenwerken is nodig om goed te kunnen functioneren in onze geglobaliseerde wereld (Ebbens & Ettehoven, 2013; Marzano & Heflebower, 2012). Om samenwerkend leren weer onder de aandacht te brengen in mijn team heb ik dit onderwerp voor mijn Praktijkgericht Onderzoek genomen.

In het team zijn de missie en visie van het Kindcentrum besproken en als volgt vastgelegd in het Schoolplan: In de maatschappij ligt de nadruk steeds meer op het individu en de prestaties. In het Kindcentrum zoeken we een goede balans. Enerzijds komen we sterk tegemoet aan de individuele ontwikkelingsbehoefte van het kind. Anderzijds laten we leerlingen zien dat ze onderdeel zijn van een samenleving en dat daarom ‘samenwerken met respect voor elkaar’ een belangrijke vaardigheid is om te leren.

De volgende voorwaarden uit het Schoolplan geven richting aan het organiseren van onderwijs voor de leerlingen in het Kindcentrum:

Om te kunnen leren zijn een aantal voorwaarden nodig (Deci & Ryan, 2000; Stevens, 1997; Stevens & Bors, 2013). Allereerst gaat het om een veilige leersituatie gebaseerd op vertrouwen in en positieve verwachtingen naar elkaar (relatie). Verder is het belangrijk dat

een kind voldoende geloof in eigen kunnen heeft (competentie) en weet dat 'fouten maken mag'. Ten slotte zal het onderwijsaanbod kinderen moeten stimuleren tot zelf nadenken, en zelf initiatief en eigen verantwoordelijkheid nemen (autonomie). Werkvormen gebruiken waarin kinderen individueel, in duo's of in kleine groepjes samenwerken en leren van elkaar. Zelfstandigheid stimuleren door kinderen de ruimte te geven om te groeien in zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid. Verder is een goede samenwerking met ouders essentieel, ouders willen weten hoe het onderwijs vorm gegeven wordt (Förrer, Kenter & Veenman, 2014). Deze voorwaarden sluiten goed aan bij mijn onderzoek naar Samenwerkend leren.

Hoe kan ik vorm geven aan samenwerkend leren in de groepen van de bovenbouw?
U leest het in mijn Praktijkgericht Onderzoek.

1. Aanleiding en probleemstelling

1.1 Aanleiding

Elke twee jaar wordt er op mijn school een tevredenheidsonderzoek gehouden onder bovenbouwleerlingen, ouders en medewerkers. Een van de aandachtspunten uit het onderzoek is de actieve en zelfstandige rol van leerlingen. Leerlingen geven aan weinig te mogen samenwerken. Een score van 2,8 op de vierpuntschaal. Twee jaar daarvoor was de score 3,3. Medewerkers en ouders geven respectievelijk 3,9 en 3,8. Leerkrachten en ouders/verzorgers geven dus een hogere score dan de leerlingen zelf. (Figuur 1). Door observaties uit te voeren tijdens de klassenbezoeken van afgelopen schooljaar constateerden directie en IB-er onvoldoende aandacht te zien voor zelfstandig werken, uitgestelde aandacht en samenwerken. In het laatste gesprek met de inspectie is hier met de directie over gesproken.

	Medewerkers		Ouders		Leerlingen	
	2013	2011	2013	2011	2013	2011
Leerlingen worden gestimuleerd zelfstandig te werken.	3,9	3,8	3,8	3,8	3,9	3,9
Leerlingen leren samen te werken met andere leerlingen.	3,7	-	3,9	3,9	2,8	3,3
Leerlingen doen actief mee in de les.	3,8	-	3,8	3,6	3,5	3,7

Figuur 1: Uit tevredenheidsonderzoek 2013

1.2 Probleemstelling

In de beginjaren van deze eeuw werkte men op mijn school met coöperatieve werkvormen. Hiervoor maakte men gebruik van de methode: ‘Coöperatief leren binnen adaptief onderwijs’ van Joep van Vugt (2005). De toenemende werkdruk van de laatste jaren zorgt echter voor steeds minder tijd om coöperatieve lessen voor te bereiden. Ook het werken volgens het directe instructiemodel heeft de leerkracht een actievere rol gegeven in het onderwijsleerproces, waardoor er minder aandacht wordt besteed aan samenwerken en

samenwerkend leren. Ik wil mijn onderzoek richten op samenwerkend leren binnen het werken met het directe instructiemodel en op deze manier mijn eigen praktijksituatie verbeteren. Vanuit het activerende directe instructiemodel kunnen vormen van coöperatief leren worden ingebouwd; er is dan niet alleen sprake van interactie tussen leerlingen en leerkracht, maar ook tussen leerlingen onderling (Förrer et al., 2014; Leenders, Naafs & Van den Oord, 2007; Van Vugt, 2005).

1.3 Mijn persoonlijke motivatie in relatie tot mijn ontwikkeling

Het samenwerkend leren is een waardevolle aanvulling op de manier waarop ik voorheen les gaf. In mijn klas is dit inmiddels onmisbaar geworden. Het geeft mij namelijk de kans om onderwijs op maat te geven. In het onderwijs is immers niet alleen de cognitieve ontwikkeling van leerlingen belangrijk, maar ook de sociale en emotionele ontwikkeling. Graag wil ik dan ook een bijdrage leveren aan het samenwerkend leren in de bovenbouw (de leerlingen van groep 7 en 8), waarvoor ik gekozen heb omdat ik daar gedurende dit schooljaar les geef. Door leerlingen te laten samenwerken, zal er meer interactie ontstaan tussen de leerlingen waardoor de betrokkenheid verhoogd zal worden (Stevens, 1997) en er zal een positieve groep (Van Engelen, 2014) ontstaan: twee voorwaarden die ik van het hoogste belang vind bij het geven van goed onderwijs. Door gebruik te maken van werkvormen die gericht zijn op de sociale ontwikkeling kan ik gedragsproblemen in de klas voorkomen doordat de leerlingen elkaar beter leren kennen.

Ook beschouw ik het samenwerkend leren als een meerwaarde voor leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften, die door samen te werken op een positieve manier zullen ervaren dat ze deel uitmaken van de groep. Ik wil, door middel van dit onderzoek, een bijdrage leveren aan inclusief onderwijs, waarbinnen alle leerlingen onderwijs volgen, afgestemd op hun eigen mogelijkheden en waar onvoorwaardelijk respect is voor elkaar. Door een veranderende, steeds individueler wordende maatschappij, zijn samenwerking, communicatie en sociale vaardigheden niet alleen nu, maar zeker ook in de toekomst van mijn leerlingen, belangrijk. Daar kan ik als leerkracht een grote rol in vervullen, waarbij door deze zingeving ook zeker mijn eigen werkplezier zal toenemen. Een logisch gevolg van genoemde werkvormen zal zijn, dat ik als leerkracht niet langer een leidende, maar veel meer een begeleidende rol zal krijgen.

1.4. Huidige situatie en gewenste situatie

In de huidige situatie werken de bovenbouwleerlingen voornamelijk individueel of in duo's. Er is sprake van samenwerken, maar niet van samenwerkend leren. Leerlingen zijn gericht op hun eigen leren en werken niet vanuit een gezamenlijk doel (Förrer & Jansen, 2010). Leerlingen geven aan weinig te mogen samenwerken. De gewenste situatie is: leerlingen in kleine heterogene groepen op een gestructureerde manier laten samenwerken aan taken met een gezamenlijk doel. Leerlingen worden verantwoordelijk voor hun eigen leren en voor het gemeenschappelijk leren (Ebbens & Ettehoven, 2013; Johnson & Johnson, z.d.). Het begrijpen van en interactie met anderen, zijn van belang voor het leven in de 21ste eeuw (Marzano, & Heflebower, 2012). Samenwerken is nodig om goed te kunnen functioneren in de samenleving (Ebbens & Ettehoven, 2013; Förrer, et al., 2014). Met dit onderzoek denk ik te komen tot weloverwogen aanbevelingen voor het samenwerkend leren in de bovenbouw.

1.5 Doelstelling

Het doel van dit praktijkonderzoek is om als bovenbouwleerkracht gestructureerd samenwerkend leren toe te passen in lessen, waardoor het leren van de bovenbouwleerlingen wordt bevorderd, hun kennis wordt vergroot. Zij zullen beter in staat zijn om samen te werken en samen te leren. Zij worden beter voorbereid op de maatschappij. De werkvormen van samenwerkend leren zijn een aanvulling op het werken met het directe instructiemodel (Kagan & Kagan, 2013). Tevens geeft het samenwerkend leren mij de mogelijkheid om mijzelf te ontwikkelen tot een gespecialiseerde begeleider van bovenbouwleerlingen op weg naar hun volwassenheid (Kagan & Kagan, 2013). Door change-agent te zijn kan ik mijn kennis en ervaring delen met duo-collega's. Zij zullen de meerwaarde van samenwerkend leren zien en zullen geënthousiasmeerd raken om de eerste stappen te zetten naar het samenwerkend leren.

1.6 Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag luidt:

Welke effectieve handelingsmogelijkheden kan de leerkracht inzetten om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?

De deelvragen die voortvloeien uit de hoofdvraag luiden:

1. Wat heeft de leerkracht nodig om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?
2. Wat hebben bovenbouwleerlingen nodig om tot samenwerkend leren te kunnen komen?
3. Welke effectieve handelingsmogelijkheden van samenwerkend leren zijn inzetbaar bij het directe instructiemodel?

2. Theoretisch kader

2.1 Inleiding

Belangrijk voor het onderzoek zijn de volgende centrale begrippen: samenwerkend leren / coöperatief leren – de basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie – de basiskenmerken: positieve wederzijdse afhankelijkheid, individuele verantwoordelijkheid, directe interactie, groepsevaluatie en samenwerkingsvaardigheden – het GIPS-model – de rol van de leerkracht – de rol van de leerling – de rol van de ouders – groepsvorming – werkvormen – het activerende directe instructiemodel.

In de volgende paragrafen worden de bronnen die geselecteerd zijn en de inbedding in theorieën verder uitgewerkt.

2.2 Samenwerkend leren of coöperatief leren

De titel van dit onderzoeksvoorstel is: “Leren met elkaar en van elkaar.” Dit is de betekenis van samenwerkend leren (Ebbens & Ettekoven, 2013; Förrer et al., 2014). Bij samenwerkend leren werken de leerlingen in kleine groepen op een gestructureerde manier samen aan een leertaak met een gezamenlijk doel (Förrer et al., 2014). Samenwerkend leren wordt ook wel coöperatief leren genoemd (Förrer et al., 2014; Leenders et al., 2007). Coöperatief leren sluit aan bij de internationale term: cooperative learning. Deze term vindt zijn oorsprong vanuit het Amerikaanse model van Johnson & Johnson (z.d.). Een van de grondleggers van het samenwerkend leren, de Russische psycholoog Vygotsky (1896-1934), legt in zijn theorie de nadruk op sociale interactie tijdens het leren, waardoor kennis vergroot wordt. Vygotsky spreekt over ‘de zone van naaste ontwikkeling’, daarmee wordt bedoeld het verschil tussen wat de leerling zelf kan en wat een leerling kan met hulp van leerkracht of medeleerlingen (Ebbens & Ettekoven, 2013). “Wat je vandaag samen kunt, kun je morgen alleen” (in Ebbens & Ettekoven, 2013, p. 137).

2.3 Doel van samenwerkend leren

Samenwerkend leren wordt als een krachtige instructiestrategie gezien om het leren te verbeteren (Ebbens & Ettekoven, 2013; Förrer et al., 2014; Kagan & Kagan, 2013; Van Vugt, 2005). In onderwijssituaties waarin samenwerkend leren centraal staan, presteert de leerling aanzienlijk beter dan in een individuele of competitieve situatie. Men spreekt van een grotere transfer van het geleerde naar nieuwe situaties. Leerlingen ontwikkelen vaker nieuwe ideeën en oplossingen (Ebbens & Ettekoven, 2013). Samenwerkend leren stimuleert de interactie

tussen de leerlingen en benut de verschillen tussen hen. (Förre et al., 2014; Kagan & Kagan, 2013). Interacties tussen leerlingen van verschillende etnische afkomst worden verbeterd. Er ontstaan meer vriendschappen tussen leerlingen van verschillende culturen en racisme wordt vervangen door begrip (Kagan & Kagan, 2013). Ook leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften krijgen de kans mee te doen. Ze ervaren wat ze zelf kunnen, dat ze gewaardeerd en geaccepteerd worden door de groep. Ze kunnen er op rekenen dat er anderen zijn om hen te helpen als het nodig is. Iedereen kan zichzelf zijn (Förre & Jansen, 2010; Kagan & Kagan, 2013; Van Vugt, 2005). In de groep ontstaat een positief pedagogisch klimaat, waar begrip en respect is voor elkaar. Samenwerken is een vaardigheid die belangrijk is om te kunnen functioneren in de samenleving (Förre et al., 2014; Van Vugt, 2005). Door werkvormen van samenwerkend leren te gebruiken worden jongeren beter voorbereid op de hedendaagse maatschappij (Kagan & Kagan, 2013). De geglobaliseerde wereld van nu vraagt mensen die goed kunnen samenwerken (Marzano & Heflebower, 2012). Gardner noemt sociale vaardigheid “interpersoonlijke glans die bijdraagt aan persoonlijk gewaardeerd worden, sociaal-maatschappelijk succes of zelfs charisma” (in Ebbens & Ettekoven, 2013, p. 105).

2.4 De basisbehoeften en basiskenmerken

In de self-determination theory van Deci & Ryan (Deci & Ryan, 2000; Stevens & Bors, 2013) spreekt men van vervulling van de basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. Voor psychologische gezondheid is vervulling van alle drie de basisbehoeften noodzakelijk (Stevens & Bors, 2013). Deze worden door Stevens gezien als voorwaarden voor het vormgeven van het eigen leren en het vormen van een solide fundament voor het samenwerkend leren (1997). Stevens geeft aan dat samenwerkend leren, door hem coöperatief leren genoemd, zeer effectief kan zijn (1997). “Coöperatief leren kan een bijdrage leveren aan het ervaren van competentie, relatie en autonomie. Hierdoor ontstaan (sic) positieve leerervaringen bij de leerlingen” (Förre et al., 2014, p. 22). De basis is een goede sfeer in de groep. Is de basis in orde dan pas kunnen leerlingen gaan leren in een positieve leeromgeving (Van Engelen, 2014). Samenwerken is nog geen samenwerkend leren. Ebbens en Ettekoven (2013) spreken over vijf sleutelbegrippen waaraan samenwerkend leren moet voldoen. Deze zijn gebaseerd op de basiskenmerken van Johnson & Johnson (z.d.) ook gebruikt door Förre et al. (2014), Marzano, Pickering, & Pollock (2013) en Van Vugt (2005). Johnson & Johnson (z.d.) hebben in de jaren zestig van de vorige eeuw een grote bijdrage geleverd aan de theorie over samenwerkend leren.

De vijf basissenmerken volgens Johnson & Johnson (in Förrer et al., 2014, p. 11).

Als eerste wordt de positieve wederzijdse afhankelijkheid genoemd, leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken. Ten tweede de individuele verantwoordelijkheid, ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en tevens verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep. Het derde basissenmerk is de directe interactie, leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar en bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt dan van simultane interactie. Het vierde basissenmerk gaat over de samenwerkingsvaardigheden, naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken. Als laatste basissenmerk wordt de evaluatie van het groepsproces genoemd, men spreekt dan over de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken. Van de vijf basissenmerken worden positieve wederzijdse afhankelijkheid en individuele verantwoordelijkheid als de belangrijkste gezien. Deze worden ook door Kagan & Kagan (2013) genoemd.

2.5 Het GIPS-model

Kagan heeft met zijn Coöperatieve Leerstrategieën een werkwijze ontwikkeld om samenwerkend leren toe te passen in de groep. Hij gebruikt hiervoor het GIPS-model. Dit model gaat uit van vier basisprincipes (Kagan & Kagan, 2013):

G = Gelijke deelname

I = Individuele aanspreekbaarheid

P = Positieve wederzijdse afhankelijkheid

S = Simultane actie

De twee GIPS-principes: individuele aanspreekbaarheid en positieve wederzijdse afhankelijkheid staan gelijk aan de eerste twee basissenmerken van Johnson & Johnson (z.d.) Kagan noemt sociale vaardigheden en evaluatie van het groepsproces niet als basisprincipes maar als één van zeven sleutels die leiden tot succes.

2.6 De rol van de leerkracht

De leerkracht zorgt voor een zorgzame, respectvolle coöperatieve leeromgeving. Er is sprake van positieve interacties tussen leerlingen en leerkracht en leerlingen onderling. Wie samenwerkend leren wil vormgeven zal rekening moeten houden met de groep en de

groepsprocessen. Een positieve groep is een voorwaarde om samenwerkend leren uit te voeren. Kenmerken van een positieve groep zijn: de groepsleden zijn gemotiveerd om groepsdoelen te behalen, voelen zich medeverantwoordelijk, hebben respect voor de ander en zijn bereid tot samenwerking (Van Engelen, 2014; Förrer & Jansen, 2010; Kagan & Kagan, 2013; Van Vugt, 2005). Hierdoor kunnen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften zichzelf zijn in de groep (Förrer & Jansen, 2010). Förrer et al. onderscheidt de rol van leerkracht in vier fases (2014, p. 143). De eerste fase is de voorbereiding. Er wordt vorm gegeven aan de vijf basiskkenmerken van samenwerkend leren. De tweede fase is het opstarten van de activiteit. De leerkracht zorgt voor opdrachten die succesvol zijn. Door positieve attributie kunnen leerkrachten de leerlingen wijzen op de relatie tussen inspanning en prestatie (Förrer & Jansen, 2010; Förrer et al., 2014). De derde fase is het monitoren van de voortgang. De leerkracht observeert het groepswork. Dit kan via ongestructureerde of gestructureerde observatie. Bij de laatste vorm maakt de leerkracht gebruik van een observatieformulier of scoringslijst/checklist (Förrer et al., 2014). Als vierde en laatste fase het afsluiten en evalueren. De leerkracht en de leerlingen geven positieve feedback aan elkaar. Door samen te reflecteren krijgt de leerkracht inzicht in de ontwikkeling van de leerlingen en krijgen de leerlingen beter inzicht in hun eigen leerproces (Förrer et al., 2014).

2.7 De rol van de leerling

“Leerlingen hebben veel sociale vaardigheden nodig om succesvol te zijn met het werken met Coöperatieve Leerstrategieën en in het leven. Dit zijn de vaardigheden die ze dagelijks moeten oefenen in de coöperatieve leeromgeving” (Kagan & Kagan, 2013, p. 4.9). Naast een positieve houding is het noodzakelijk dat leerlingen basisvaardigheden bezitten zoals naar elkaar luisteren en niet door elkaar heen praten (Van Vugt, 2005). Als leerlingen ouder worden, leren ze steeds meer vaardigheden, zodat de samenwerking steeds meer oplevert. Leerlingen weten hoe ze in de groep bijvoorbeeld vertrouwen kunnen opbouwen, conflicten kunnen oplossen, beslissingen kunnen nemen, kunnen communiceren en dat ze gemotiveerd zullen moeten zijn om de vereiste samenwerkingsvaardigheden te gebruiken (Johnson & Johnson, z.d.; Kagan & Kagan, 2013). In de literatuur zijn overzichten van samenwerkingsvaardigheden te vinden bijvoorbeeld in Förrer et al. (2014, p. 98), Ebbens & Ettekoven (2013, p. 101) en in Kagan & Kagan (2013, p. 10.2).

2.8 De rol van de ouders

Door ouders te informeren en vragen te beantwoorden wordt de betrokkenheid van ouders verhoogd (Förrer et al., 2014). Uit onderzoek van Marzano (2007) blijkt dat het sociaal emotioneel functioneren, de werkhouding en schoolprestaties van de leerling verbeteren wanneer er sprake is van een goede communicatie tussen ouders en school. Bij samenwerkend leren is het belangrijk ouders op de hoogte te stellen. Ouders die de klas binnen komen zien leerlingen in groepjes met elkaar overleggen en bemerken geroezemoes. Voor ouders zou het kunnen lijken of er niet geleerd wordt en leerlingen gezellig aan het kletsen zijn met elkaar (Förrer, et al., 2014). Er zijn ook ouders die zich afvragen of samenwerken niet ingaat tegen de individuele prestaties waar men in de huidige maatschappij op af wordt gerekend. De school maakt duidelijk aan de ouders dat er niet alleen gewerkt wordt met vormen van samenwerkend leren. Naast vormen van samenwerken, werken leerlingen ook individueel en competitief (Förrer et al., 2014). Er zijn verschillende manieren om ouders op de hoogte te houden, bijvoorbeeld: de nieuwsbrief, in de klas kijken en ouders uitnodigen om mee te praten in een bijeenkomst met als thema samenwerkend leren. Ouders worden beschouwd als medeverantwoordelijke partners.

2.9 Groepsvorming

Groepsvorming is het proces van het vormen van groepen. Coöperatieve groepen bestaan uit twee of meer leerlingen met verschillende achtergronden en ervaringen (Van Vugt, 2005). Johnson & Johnson (z.d.) onderscheiden formele en informele groepen. Informele groepen worden gebruikt bij kortdurende samenwerkingsopdrachten in tijdelijke groepen (Ebbens & Ettekoven, 2013; Johnson & Johnson, z.d.). Kagan (Kagan & Kagan, 2013) spreekt van het werken met verschillende teams, deze kunnen zijn: heterogeen, homogeen, willekeurig of teams door leerlingen zelf gekozen. De voorkeur gaat uit naar het werken met heterogene teams omdat deze leiden tot gelijkwaardigheid.

2.10 Werkvormen

Er zijn verschillende werkvormen te gebruiken bij samenwerkend leren. Door werkvormen te gebruiken die een positief klassenklimaat bevorderen is er grote kans op het ontstaan van cohesie in de groep (Van Engelen, 2014; Van Vugt, 2005). Werkvormen die te gebruiken zijn bij het werken met het directe instructiemodel zijn bijvoorbeeld: ‘Placemat’, ‘Woordenweb’,

‘Denken-delen-uitwisselen’ (Leenders et al., 2007). Er zijn werkvormen die gebruikt worden bij de evaluatie en reflectie. Hierdoor gaat men na wat leerlingen geleerd hebben, zowel op cognitief als op sociaal gebied (Van Vugt, 2005). Alvorens er gewerkt wordt in viertallen, wordt er eerst gewerkt in tweetallen. Zo kunnen leerlingen en leerkracht wennen aan het samenwerken. Werkvormen in tweetallen zijn bijvoorbeeld: ‘Denken-delen-uitwisselen’ en ‘Om-de-beurt’ (Förrer et al., 2014). Kagan adviseert om met een simpele werkvorm te beginnen, te overdenken hoe het is gegaan en dezelfde werkvorm te blijven herhalen tot iedereen er aan gewend is. Pas daarna gaat men een andere werkvorm gebruiken (Kagan & Kagan, 2013). In bijlage 1 worden enkele boeken en websites aangegeven waarin coöperatieve werkvormen te vinden zijn. De werkvormen variëren van het werken in tweetallen tot het werken in groepjes van maximaal vier leerlingen, voor gebruik binnen het (passend) basisonderwijs.

2.11 Activerende directe instructiemodel

Samenwerkend leren is een instructievorm. Door coöperatieve werkvormen te gebruiken bij het geven van directe instructie worden de leerlingen actiever bij de les betrokken (Förrer et al., 2014). Het directe instructiemodel is ingedeeld in lesfasen. Deze fasen dienen niet stap voor stap uitgevoerd te worden in elke les, ze verdienen wel aandacht bij de instructie. De creatieve invulling van de leerkracht staat centraal en niet de verschillende fasen (Förrer et al., 2014; Van Vugt, 2005). Door coöperatieve opdrachten in de lesfasen te integreren verrijkt men het directe instructiemodel tot het activerende directe instructiemodel. Het is hier van belang dat de leerkracht naast een leerdoel ook een sociaal doel stelt (Leenders, et al., 2007).

2.12 Invoering

Invoering van samenwerkend leren zal geleidelijk moeten gaan. Wil samenwerkend leren succesvol zijn, dan is de persoonlijke betrokkenheid van de leerkracht belangrijk. Wat vindt de leerkracht van samenwerkend leren? De leerkracht wordt vooraf goed geïnformeerd en er wordt geluisterd naar zijn gevoelens en onzekerheden (Förrer et al., 2014). Het is belangrijk kleine, realistische doelen te stellen. Door samen te werken met collega’s kan men elkaar ondersteunen bij het samenstellen en uitvoeren van de coöperatieve lessen. Men leert van elkaars verschillen (Förrer et al., 2014).

2.13 Samenvatting

Uit de theorie komt naar voren dat samenwerkend leren belangrijk is. Wel blijft een kritische houding van de leerkracht ten opzichte van het doel van de les noodzakelijk om te bepalen wanneer samenwerkend leren gewenst is (Biesta, 2012). De leerkracht zorgt voor een positieve groep, waarin alle leerlingen, ook leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften zich welbevinden en met plezier kunnen leren met en van elkaar (Förrer & Jansen, 2010). Op basis van bovenstaande theorieën wordt gekozen om in de vaste lesindeling van het directe instructiemodel coöperatieve werkvormen in te bouwen. Deze werkvormen bevatten de vijf basiskenmerken van Johnson & Johnson (z.d.) waaraan samenwerkend leren moet voldoen. In dit onderzoek worden de meningen van leerlingen en ouders meegenomen. Zij worden als volwaardige partners gezien. Om samenwerkend leren succesvol te maken hebben leerlingen samenwerkingsvaardigheden nodig. Aan ouders wordt uitgelegd dat samenwerkend leren niet de enige vorm van leren is maar een aanvulling op individueel en competitief leren.

3. Onderzoeksmethodologie

In de volgende paragrafen worden het onderzoeksparadigma en de onderzoeksstrategie beschreven. Vervolgens komen de onderzoeksmethodes, participanten en de ethische aspecten aan bod. Het hoofdstuk wordt afgesloten met het waarborgen van de kwaliteit.

3.1 Onderzoeksparadigma

“Participatief praktijkgericht onderzoek is vooral relevant als het onderzoek zich de implementatie van verbeteringen of vernieuwingen ten doel stelt” (De Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2011, p. 51). Het onderzoek is een praktijkgericht onderzoek, het staat in relatie tot het kritisch-emancipatorische paradigma: “De wens om iets aan de bestaande situatie te veranderen is zelfs een van de grondmotieven van het onderzoek” (De Lange et al., 2011, p. 59). Het onderzoek wordt uitgevoerd in groep 7 en 8. In allebei de groepen wordt klassikaal lesgegeven, volgens het directe instructiemodel. In groep 7 is vorig schooljaar al een start gemaakt met coöperatief leren, in groep 8 niet. Bij deze vorm van onderzoek is kritische reflectie belangrijk. Deze reflectie en de feedback van collega’s en leerlingen tijdens de interventies worden meegenomen in het onderzoek. Zelfbesef en zelfkennis zijn nodig om authentiek te blijven (Stevens & Bors, 2013).

3.2 Onderzoeksstrategie

Als onderzoeksstrategie wordt er gekozen voor een actieonderzoek. Deze vorm van onderzoek richt zich op het verbeteren of vernieuwen van de eigen onderwijspraktijk door het ontwikkelen en uitvoeren van een nieuwe werkwijze, namelijk het samenwerkend leren in de bovenbouw. Actieonderzoek is geschikt voor de emancipatie van betrokkenen. Leerlingen, ouders en collega’s worden als volwaardige partners gezien. Actieonderzoek is een vorm van interventiemethodologie. Er wordt namelijk een alternatieve wijze van handelen uitgeprobeerd binnen de bestaande situatie en deze wordt aan het einde geëvalueerd (De Lange et al., 2011). Het onderzoek is gericht op eigen handelen, zelfreflectie en reflectie met collega’s. Leerlingen en ouders vormen een belangrijke bron van informatie (De Lange et al., 2011).

3.3 Onderzoeksmethodes

Naast literatuurstudie omtrent samenwerkend leren wordt gebruikt gemaakt van informatie uit de eigen praktijk. Hiervoor worden de volgende instrumenten gebruikt:

Digitale vragenlijsten

Omdat het hier gaat om 63 respondenten (de bovenbouwleerlingen) is de keuze op een schriftelijke vragenlijst gevallen en niet op een mondelinge vragenlijst. Een digitale vragenlijst zorgt voor een snellere verwerking. De vragenlijst bevat gesloten en één open vraag. Gegevens van gesloten vragen zijn gemakkelijker te verwerken (De Lange et al., 2011). De bovenbouwleerlingen hebben gelegenheid om een antwoord te geven op de open vraag en kunnen opmerkingen plaatsen bij de gesloten vragen. Hierdoor neem je de meningen van leerlingen serieus. Je ziet hen als volwaardige partners. Door vooronderstellingen te toetsen aan de realiteit wordt duidelijk hoe de bovenbouwleerlingen denken over samenwerkend leren. Men kan dan verder handelen op basis van feiten (Ponte, 2012).

Interviews

In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van interviews met twee duo-collega's, IB-er en directeur. Ook wordt er een interview gehouden met een externe collega van een expertschool. Er is gekozen voor het afnemen van interviews omdat een interview diepgang geeft aan het onderzoek. Het gaat er om de interviewee te begrijpen, daarom is er sprake van een conservatie (De Lange et al., 2011). Door gebruik te maken van opnameapparatuur is er de mogelijkheid om het interview gedetailleerd te analyseren. Daarna wordt er van elk interview een samenvatting gemaakt. Door middel van een member check wordt deze besproken met de interviewee, waardoor die de bevindingen op nauwkeurigheid kan bepalen en eventueel van commentaar of uitbreiding kan voorzien.

Observaties en video-observaties

Het doel van observaties is om informatie te verzamelen door middel van directe waarneming. Er is sprake van participerende en niet-participerende observaties (Ponte, 2012). Bij participerende observaties neemt de onderzoeker als leerkracht deel aan het samenwerkend leren van de bovenbouwleerlingen. Tegelijkertijd worden de leerlingen geobserveerd. De onderzoeker heeft dan twee rollen, namelijk die van betrokkene en belanghebbende en die van buitenstaander (Ponte, 2012). Zelfobservaties worden gebruikt voor een persoonlijke analyse. Observaties worden gebruikt om te bespreken met duo-collega's en zo feedback te krijgen op het geobserveerde. De openlijke observaties vinden plaats in een natuurlijke setting, namelijk in groep 7 en 8, als er gewerkt wordt met vormen van samenwerkend leren. Video-observaties hebben als voordeel dat het gedrag wordt geregistreerd los van subjectieve waarnemingen van

de observator (De Lange et al., 2011). Doordat er wordt geobserveerd aan de hand van een checklist spreekt men van gestructureerde observaties (Ponte, 2012).

Interventies

Uit literatuurstudie zijn interventies gekozen om de praktijksituatie te verbeteren. Een interventie is een plan voor het realiseren van verbeteringen. Er wordt een plan opgesteld met de nagestreefde doelstellingen. Er wordt aangegeven welke deelacties nodig zijn en wanneer ze uitgevoerd worden (Ponte, 2012). In de praktijk betekent dit dat in groep 7 en 8 in twee maanden tijd verschillende werkvormen van samenwerkend leren worden uitgetoetst.

Focusgroep

Er is gekozen voor het werken met een focusgroep. “Een focusgroep bestaat uit een beperkt aantal mensen, meestal zes tot twaalf personen, die tijdens een goed voorbereid en goed georganiseerd gesprek elkaars overtuigingen verkennen en inventariseren” (Litosseliti in De Lange et al., 2011). De focusgroep bestaat uit zeven ouders van bovenbouwleerlingen. Deze ouders hebben zelf aangegeven graag mee te willen praten over het onderwerp samenwerkend leren in de bovenbouw. Zij krijgen op deze manier meer inzicht in dit onderwerp. De onderzoeker neemt de rol van moderator op zich.

Onderstaand overzicht (Tabel 1) geeft de doelgroep, de instrumenten en de verwachte opbrengsten weer.

Tabel 1: De doelgroep, de instrumenten en de verwachte opbrengsten

Doelgroep	Instrumenten	Verwachte opbrengsten
Duo-collega's	Interview Member check Gestructureerde (video) observatie Vragenlijst	Antwoord op deelvraag 1: Wat heeft de leerkracht nodig om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen? De mening van directeur, IB-er, duo-collega's en collega expertschool over
Directeur	Gestructureerde observatie Interview Member check	wat de rol van de leerkracht is bij het samenwerkend leren en of hier

		verschillen en/of overeenkomsten tussen bestaan.
IB-er	Interview Member check	
Collega expertschool	Interview Member check	
Onderzoeker	Literatuurstudie	
Doelgroep	Instrumenten	Verwachte opbrengsten
Duo-collega's	Interview Member check	Antwoord op deelvraag 2: Wat hebben bovenbouwleerlingen nodig om tot samenwerkend leren te kunnen komen?
Directeur	Interview Member check	In kaart brengen op welke manier directie, IB-er, duo-collega's en collega expertschool hierover denken. Waar liggen overeenkomsten en/of verschillen.
IB-er	Interview Member check	
Collega expertschool	Interview Member check	
Onderzoeker	Literatuurstudie	
Ouders van bovenbouwleerlingen	Focusgroep Vragenlijst	In kaart brengen hoe ouders denken over samenwerkingsvaardigheden en samenwerkend leren van

		bovenbouwleerlingen.
Bovenbouwleerlingen	Vragenlijst	Hoe denken de leerlingen over samenwerkend leren?
Doelgroep	Instrumenten	Verwachte opbrengsten
Duo-collega's	Interview Member check	Antwoord op deelvraag 3: Welke effectieve handelingsmogelijkheden van samenwerkend leren zijn inzetbaar bij het directe instructiemodel? In kaart brengen op welke manier directie, IB-er, duo-collega's en collega expertschool hierover denken. Waar liggen overeenkomsten en/of verschillen.
Directeur	Interview Member check	
IB-er	Interview Member check	
Collega expertschool	Interview Member check	
Onderzoeker	Literatuurstudie Interventie	

3.4 Respondenten

Naast een expert bovenbouwleerkracht van een externe basisschool zijn de deelnemers aan dit onderzoek: de bovenbouwleerlingen, groepsleerkrachten van groep 7 en 8 inclusief onderzoeker, de IB-er, de directeur en zeven ouders van bovenbouwleerlingen van het Kindcentrum. De reflecties en conclusies worden na het onderzoek op teamniveau besproken.

3.5 Ethische aspecten

Een van de ethische aspecten die van belang zijn voor het onderzoek is dat de onderzoeker een vertrouwelijkheid en anonimiteit garandeert en respect heeft voor de privacy van de respondenten. De onderzoeker hoort informatie te geven op een transparante en duidelijke manier, zodat de respondenten op de hoogte blijven en zij weten wat het van hen vraagt, als ook wat het hen op kan leveren. De ouders en leerlingen zijn in het begin van het schooljaar

op de hoogte gebracht van het onderzoek en de ouders hebben hiervoor toestemming gegeven. De observaties die uitgevoerd worden in de groepen 7 en 8 worden met duo-collega's besproken en mogelijke vragen worden door de onderzoeker te allen tijde toegelicht (De Lange et al., 2011).

3.6 Hoe wordt de kwaliteit gewaarborgd?

Zonder het triangulatieprincipe is actieonderzoek niet mogelijk (Ponte, 2012). Triangulatie leidt veelal tot grotere nauwkeurigheid en betrouwbaarheid van het onderzoek (Lange et al., 2011). Door valide instrumenten te gebruiken worden betrouwbare resultaten verkregen. Door het stellen van vragen via vragenlijsten en interviews ontstaat een valide instrument waarmee in kaart kan worden gebracht hoe leerlingen en collega's over samenwerkend leren denken. Ook door het uitvoeren van member checks van interviews ontstaan betrouwbare resultaten. Een groepsdiscussie in de focusgroep is eveneens een valide instrument: de ouders worden gezamenlijk bevraagd op de stellingen en groepsdiscussie zorgt voor een volwaardig partnerschap doordat de mening van ouders wordt meegenomen in het onderzoek. Uit de antwoorden kan een visie gefilterd worden. Verschillende bevindingen van observaties worden naast elkaar neergelegd en tegen elkaar afgewogen, waardoor een beeld ontstaat waarvan met bepaalde zekerheid gezegd kan worden dat het 'waar' is (Kiewiet-Kester, 2014). Onderzoeksresultaten worden geverifieerd door een analyse van verschillende theoretische bronnen en geschreven documenten in verband te brengen met uitkomsten van interviews en vragenlijsten (Kiewiet-Kester, 2014). Feedback van critical friends moet de kwaliteit van het onderzoek waarborgen.

4. Data analyse en resultaten

In dit hoofdstuk worden de data analyse en de resultaten van het praktijkgericht onderzoek gepresenteerd.

4.1 Resultaten deelvraag 1

Wat heeft de leerkracht nodig om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?

Voor het beantwoorden van deelvraag 1 zijn na literatuurstudie interviews en vragenlijsten afgenomen en observaties geregistreerd naar aanleiding van interventies.

4.1.1 Interview

De interviews zijn afgenomen bij vier collega's en één externe collega. De samenvattingen zijn bijgevoegd in bijlage 2. In onderstaand schema (Tabel 2) worden de antwoorden uit de interviews op deelvraag 1 weergegeven. Door het uitvoeren van member checks van de samenvattingen zijn er betrouwbare resultaten ontstaan.

Tabel 2: Antwoorden op deelvraag 1

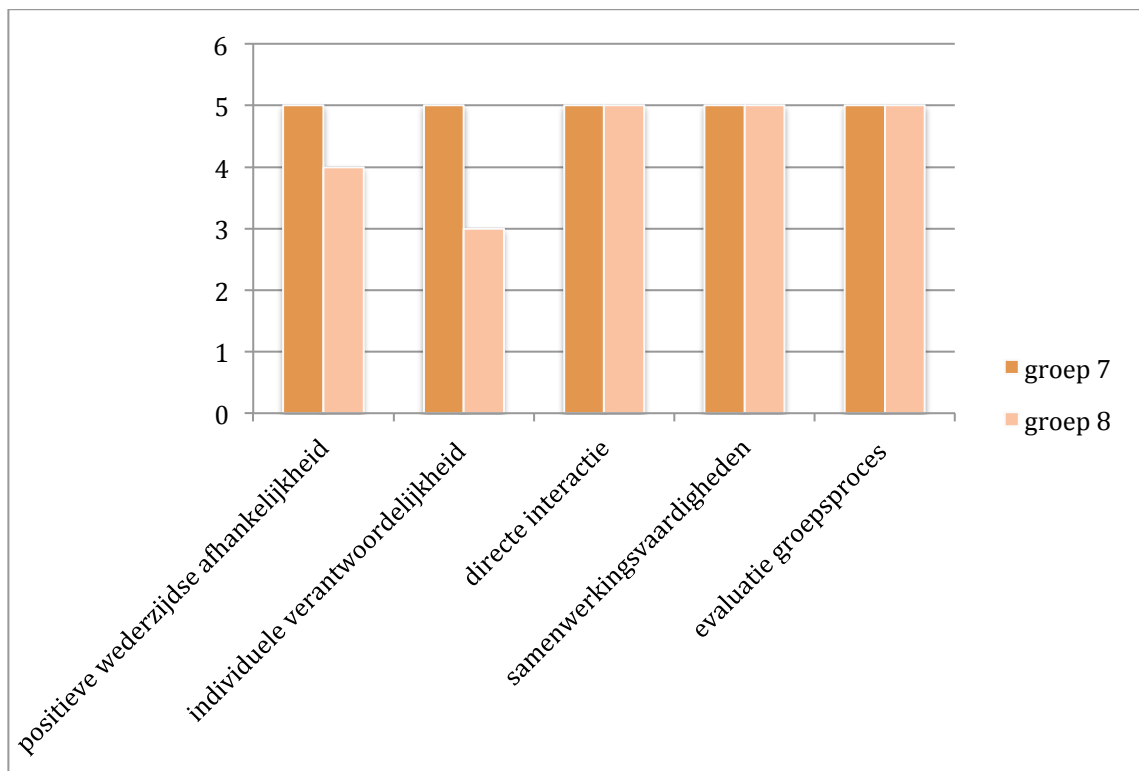
Antwoorden uit interviews op deelvraag 1: Wat heeft de leerkracht nodig om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?	
Directeur	Eigen vakmanschap, pilotklassen, stappenplan voor geleidelijk invoering. Kritisch blijven wanneer je samenwerkend leren inzet.
IB-er	Leerkrachten motiveren en enthousiasmeren door kennis te geven. Lessen uitproberen. Stap voor stap te werk gaan. Leerkracht als begeleider in plaats van leider. Vooral voor collega's die klassikaal werken is het belangrijk dat zij het voordeel ervan inzien.
Duo-collega groep 7	Vertrouwen hebben in leerlingen. Een goede sfeer in de klas. Lessen in balans hebben: instructie geeft een goede basis, daarna samen aan de slag met coöperatieve werkvormen. Lesvoorbereidingen: de leerkracht moet weten welke moeilijkheden

	de les bevat voor de leerlingen. Lijst in de klas met daarop de verschillende werkvormen waar de leerkracht uit kan kiezen.
Duo-collega groep 8	Meer vertrouwen hebben in leerlingen. Geduld hebben met leerlingen. Het hebben van organisatievermogen. Als leerkracht zelf de stof goed beheersen. Belangrijk is hoe de sfeer is in de klas.
Externe collega expertschool	Bij schoolbrede invoering is het gewenst externe hulp in te schakelen om het team te begeleiden. Als leerkracht zelf de werkvormen ervaren in vergaderingen en bij studiedagen. Collegiale visitatie en ideeën met elkaar uitwisselen. Beginnen met eenvoudige werkvormen, stap voor stap. Het blijven herhalen van coöperatieve werkvormen. Bewuster observeren en coachen van leerlingen.

Deze gegevens laten zien dat directeur, IB-er en externe collega benoemen dat leerkrachten een stappenplan nodig hebben om samenwerkend leren bij leerlingen te bevorderen. De duo-collega's geven aan een goede sfeer met vertrouwen in leerlingen en het zelf als leerkracht de stof beheersen belangrijk te vinden.

4.1.2 Observatie en vragenlijst naar aanleiding van interventie

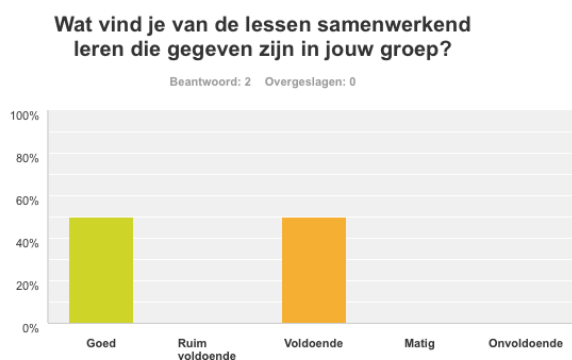
Om samenwerkend leren in de bovenbouw te bevorderen is het voor de leerkracht nodig met coöperatieve werkvormen te werken die voldoen aan de vijf basiskenmerken van Johnson & Johnson (z.d.). In groep 8 is gekozen voor interventies van eenvoudige, korte werkvormen in duo's, zoals lopen – praten - lopen. Aangezien de leerlingen van groep 7 enige ervaring hebben in het werken met coöperatieve werkvormen is er gekozen voor werkvormen in viertallen bijvoorbeeld 'Placemat' en 'Genummerde koppen bij elkaar'. Deze interventies dienen als demonstratielessen. Er zijn vijf lessen in groep 7 en vijf lessen in groep 8 uitgevoerd. Duo-collega's en directeur hebben de lessen geobserveerd en aan de hand van checklists hebben zij weergegeven hoe vaak er voldaan is aan de vijf basisvoorwaarden van samenwerkend leren. Deze voorwaarden staan beschreven in hoofdstuk 2. De gegevens worden in onderstaande grafiekvorm weergegeven (Figuur 2). De checklists van de tien interventies zijn terug te vinden in bijlage 3 (groep 7) en bijlage 4 (groep 8).

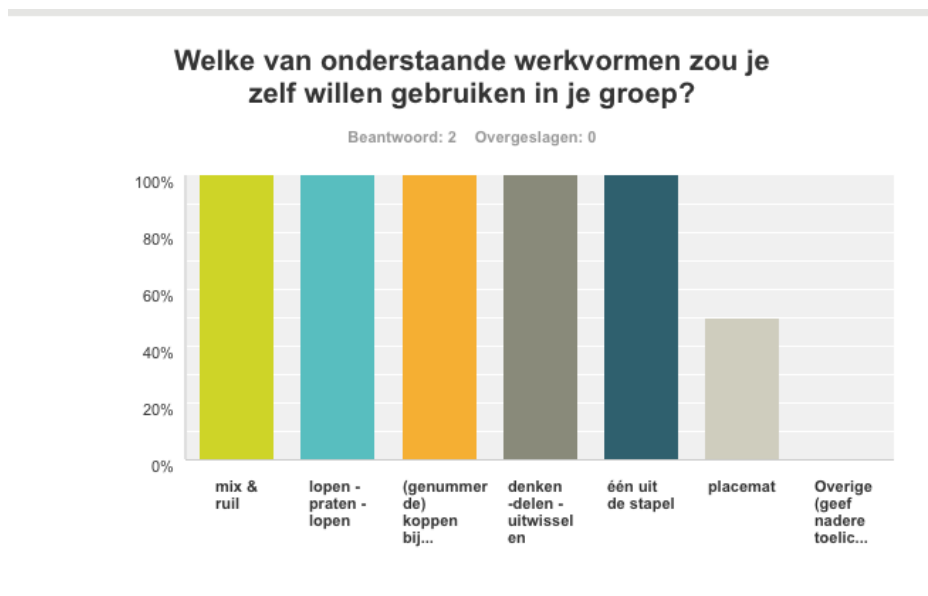
Figuur 2: Mate waaraan voldaan is aan de vijf basisvoorwaarden voor samenwerkend leren

De gegevens van deze grafiek laten zien dat de leerlingen uit groep 7 bij elke les voldaan hebben aan alle vijf de basisvoorwaarden van samenwerkend leren. In groep 8 wordt bij ‘individuele verantwoordelijkheid’ twee maal niet voldaan aan de basisvoorwaarden.

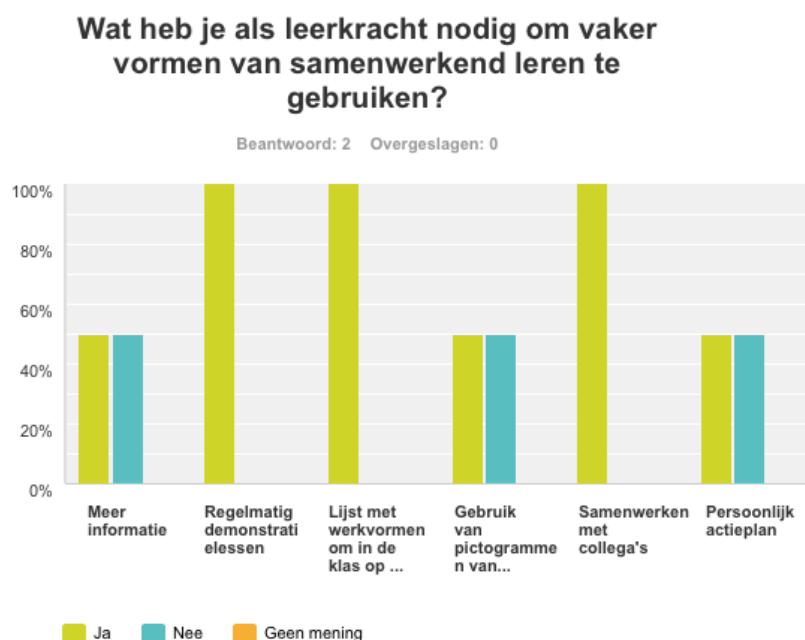
Er is een vragenlijst afgenomen bij de duo-collega’s van groep 7 en 8 om te inventariseren hoe zij na de interventies denken over de lessen met samenwerkend leren. Onderstaande grafieken (Figuur 3, 4, 5 en 6) geven de antwoorden weer.

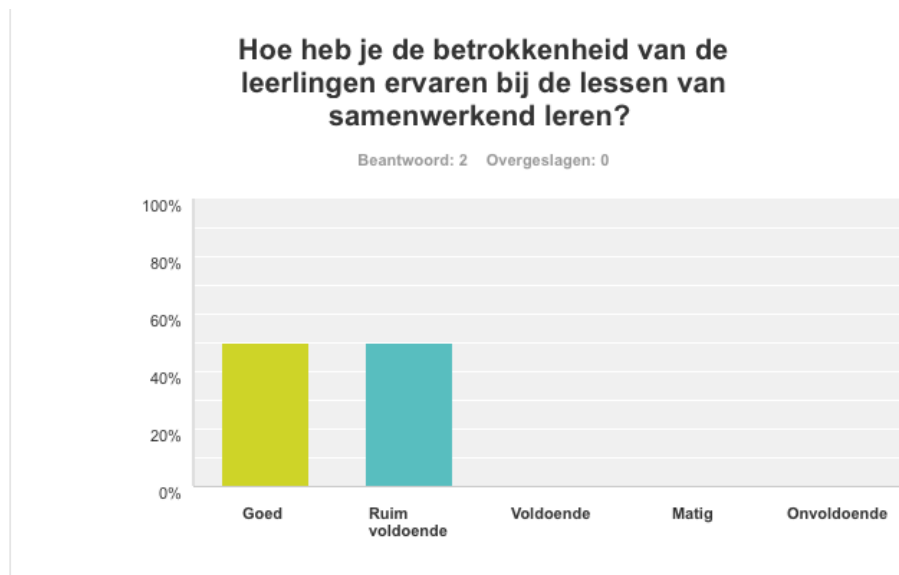
Figuur 3: Wat vind je van de lessen samenwerkend leren die gegeven zijn in jouw groep?

Figuur 4: Welke van onderstaande werkvormen zou je zelf willen gebruiken in je groep?

Figuur 5: Wat heb je als leerkracht nodig om vaker vormen van samenwerkend leren te gebruiken?

Figuur 6: Hoe heb je de betrokkenheid van de leerlingen ervaren bij de lessen van samenwerkend leren?

Bovenstaande grafieken laten zien dat duo-collega's de interventies als voldoende tot goed hebben ervaren, evenals de betrokkenheid van de leerlingen. Vier of vijf gebruikte werkvormen willen zij gaan toepassen in de praktijk. Verder wordt aangegeven dat zij hiervoor regelmatig demonstratielessen, een lijst met werkvormen en samenwerking met collega's nodig hebben.

4.2 Resultaten deelvraag 2

Wat hebben bovenbouwleerlingen nodig om tot samenwerkend leren te kunnen komen?

Voor het beantwoorden van deelvraag 2 zijn er na literatuurstudie interviews en vragenlijsten afgenomen. Verder is gebruik gemaakt van een focusgroep om de mening van ouders te peilen met betrekking tot samenwerkend leren.

4.2.1 Interview

Door middel van interviews wordt in kaart gebracht wat de opvattingen zijn van twee duo-collega's, IB-er, directeur en een externe collega van een expertschool. In onderstaand overzicht (Tabel 3) wordt een opsomming van antwoorden gegeven op deelvraag 2. De samenvattingen van de interviews zijn bijgevoegd in bijlage 2.

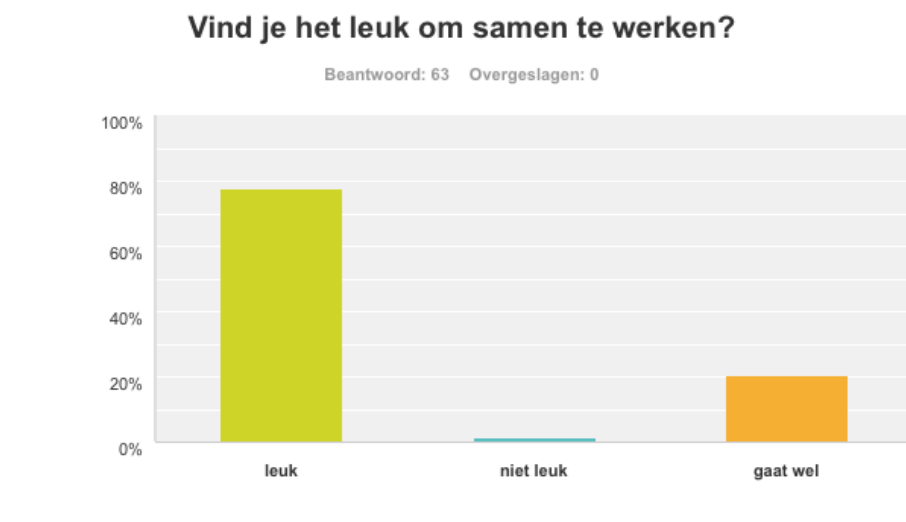
Tabel 3: Antwoorden op deelvraag 2

Antwoorden uit interviews op deelvraag 2: Wat hebben bovenbouwleerlingen nodig om tot samenwerkend leren te kunnen komen?	
Directeur	Samenwerkingsvaardigheden
IB-er	Sociale vaardigheden
Duo-collega groep 7	Sociale vaardigheden: luisteren naar elkaar, bespreken, overleggen, uitdagen, elkaar steunen en iets van elkaar aannemen Gelijke deelname
Duo-collega groep 8	Sociale vaardigheden: luisteren naar elkaar, gezamenlijk verantwoordelijk zijn, elkaar corrigeren, elkaar vertrouwen en meer bewegingsactiviteiten Intrinsieke motivatie van kinderen
Externe collega expertschool	Samenwerkingsvaardigheden

Bovenstaande gegevens laten zien dat drie respondenten sociale vaardigheden benoemen en twee respondenten spreken over samenwerkingsvaardigheden.

4.2.2 Vragenlijsten

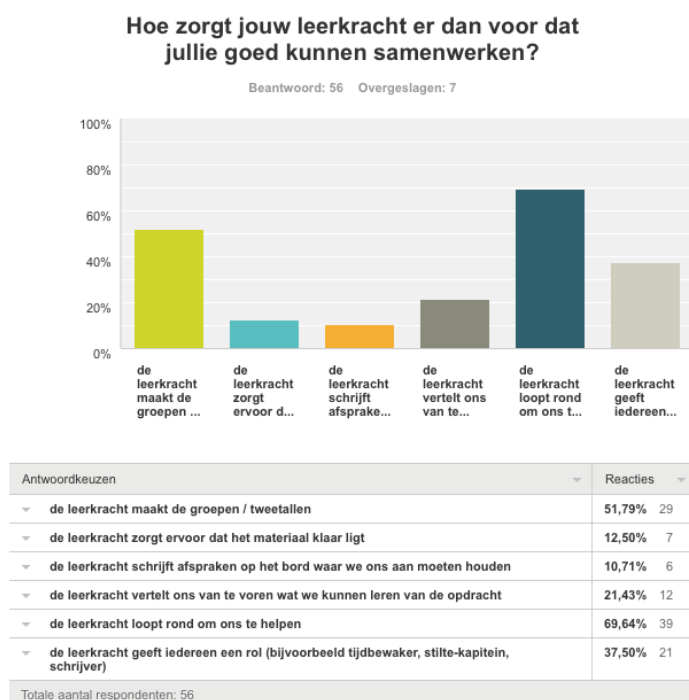
Bij samenwerkend leren is het een voorwaarde dat leerlingen betrokken zijn. Deze voorwaarde staat beschreven in hoofdstuk 2: het theoretisch kader. Er is een vragenlijst afgenomen bij alle bovenbouwleerlingen om te inventariseren hoe zij denken over samenwerken (Hiemstra, 2012). Uit de eerste vraag: *Vind je het leuk om samen te werken?* heeft 77,78 % aangegeven het leuk te vinden om samen te werken, 20,63 % heeft als antwoord gegeven: gaat wel en 1,59 % (1 leerling) heeft aangegeven het samenwerken niet leuk te vinden (Figuur 7). Bijlage 5 bevat alle antwoorden die door de bovenbouwleerlingen zijn gegeven op de tien vragen.

Figuur 7: Vraag 1: Vind je het leuk om samen te werken?

Deze grafiek laat zien dat de meeste bovenbouwleerlingen het leuk vinden om samen te werken.

Wat denken bovenbouwleerlingen zelf nodig te hebben om te kunnen komen tot samenwerkend leren? Vraag 9 uit de vragenlijst: Hoe zorgt jouw leerkracht er dan voor dat jullie goed kunnen samenwerken? (Figuur 8).

Figuur 8: Hoe zorgt jouw leerkracht er dan voor dat jullie goed kunnen samenwerken?

Van de bovenbouwleerlingen geeft 69,64 % aan dat de leerkracht rond loopt om te helpen en 51, 79% geeft aan dat de leerkracht de groepen / duo's maakt.

Bovenstaande grafiek laat zien dat bovenbouwleerlingen ervaren dat zij goed kunnen samenwerken als de leerkracht rond loopt om te helpen. Ook het indelen van de groepen of duo's door de leerkracht wordt door de leerlingen genoemd als voorwaarde om goed te kunnen samenwerken.

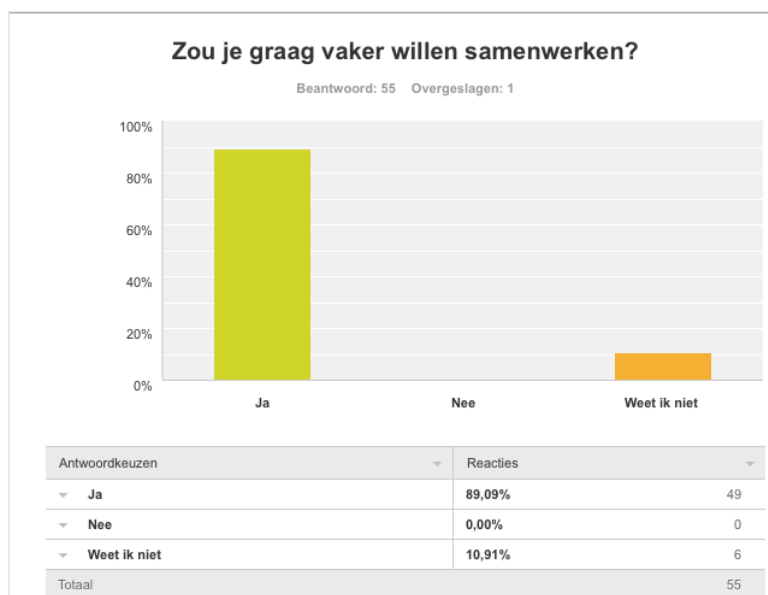
Na de interventies is er opnieuw een vragenlijst afgenomen bij de bovenbouwleerlingen. Hoe hebben bovenbouwleerlingen het werken met coöperatieve werkvormen ervaren? In onderstaande grafiek (Figuur 9) ziet men dat 81,82% dit als goed heeft ervaren, 12,73% als ruim voldoende en 5,45% als voldoende.

Figuur 9: Hoe heb je de lessen ervaren waarin je hebt mogen samenwerken?

Bovenstaande grafiek laat zien dat de meeste bovenbouwleerlingen het samenwerken als positief hebben ervaren.

Op de vraag of leerlingen graag vaker willen samenwerken kiest 89,09% voor 'ja'. Niemand kiest voor 'nee' en voor 'weet ik niet' kiest 10,91% (Figuur 10).

Figuur 10: Zou je graag vaker willen samenwerken?

Op de vraag met welke werkvormen je graag vaker aan de slag gaat en hoe vaak dan, worden de werkvormen 'koppen bij elkaar' en 'lopen-praten-lopen' als meeste gekozen om elke dag te gebruiken (49,06%). Voor twee à drie keer per week kiest men het meest voor 'mix & ruil' (42,59%) (Tabel 4).

Tabel 4: Met welke werkvormen wil je graag vaker aan de slag en hoe vaak?

	elke dag	2 of 3 keer per week	1 keer per week	een enkele keer per maand	nooit	Totaal	Gewogen gemiddelde
mix & ruil	11,11% 6	42,59% 23	35,19% 19	9,26% 5	1,85% 1	54	2,48
één uit de stapel	23,64% 13	40,00% 22	21,82% 12	12,73% 7	1,82% 1	55	2,29
denken - delen - uitwisselen	18,87% 10	24,53% 13	37,74% 20	18,87% 10	0,00% 0	53	2,57
koppen bij elkaar	49,06% 26	16,98% 9	24,53% 13	9,43% 5	0,00% 0	53	1,94
placemat	23,08% 12	17,31% 9	36,54% 19	19,23% 10	3,85% 2	52	2,63
lopen - praten - lopen	44,44% 24	25,93% 14	16,67% 9	12,96% 7	0,00% 0	54	1,98

Uit bovenstaande gegevens kan men afleiden dat bovenbouwleerlingen na de interventies aangeven graag vaker te willen samenwerken, liefst elke dag of twee à drie keer in de week met verschillende werkvormen.

4.2.3 Focusgroep

Om antwoord te kunnen geven op de vraag wat bovenbouwleerlingen nodig hebben om tot samenwerkend leren te kunnen komen is de mening van ouders belangrijk. De leerling staat in verbinding met ouders, school en omgeving (de ecologie van de leerling). Door ouders te betrekken bij hetgeen op school gebeurt, is er sprake van een beschermende factor voor de leerling (Van Meersbergen & Jeninga, 2012). In de focusgroep worden zeven ouders gezamenlijk bevraagd op zes stellingen. Daarna is een groepsdiscussie gestart. Het resultaat voor en na de groepsdiscussie wordt in bijlage 6 weergegeven. Hierbij is ook de bijeenkomst van de focusgroep in het kort samengevat. Als laatste hebben de ouders van de focusgroep antwoord gegeven op de vraag: Wat heeft uw kind nodig om later goed te kunnen samenwerken? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is gebruikt gemaakt van een lijst met vaardigheden voor gevorderde groepen (Förre et al., 2014, p. 98). Onderstaande tabel 5 geeft de resultaten weer.

Tabel 5: Resultaten op de vraag: 'Wat heeft uw kind nodig om later goed te kunnen samenwerken'?

	Heel belangrijk	Belangrijk	Soms wel belangrijk / soms niet belangrijk	Niet belangrijk	Helemaal niet belangrijk	Geen mening	Totaal
Je in het standpunt van een ander verplaatsen	57,14% 4	28,57% 2	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Verschil van mening accepteren	57,14% 4	28,57% 2	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Een goede relatie behouden ook op langer termijn	14,29% 1	57,14% 4	28,57% 2	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Overeenstemming met elkaar bereiken	42,86% 3	42,86% 3	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Met elkaar problemen oplossen	57,14% 4	42,86% 3	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Kritiek formuleren op ideeën, niet op personen	28,57% 2	28,57% 2	42,86% 3	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent	42,86% 3	42,86% 3	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Verskillende ideeën integreren	28,57% 2	28,57% 2	42,86% 3	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Ideeën verder uitbouwen	0,00% 0	28,57% 2	71,43% 5	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
De groep stimuleren en motiveren	28,57% 2	28,57% 2	28,57% 2	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	7

Bovenstaande gegevens laten zien dat: ‘Je in het standpunt van een ander verplaatsen’, samen met ‘Verschil van mening accepteren’ en ‘Met elkaar problemen oplossen’ door vier van de zeven ouders benoemd worden als heel belangrijk (57,14%).

4.3 Resultaten deelvraag 3

Welke effectieve handelingsmogelijkheden van samenwerkend leren zijn inzetbaar bij het directe instructiemodel?

Voor het beantwoorden van deelvraag 3 zijn er na literatuurstudie interviews afgenomen. Ook zijn er interventies uitgevoerd in de bovenbouwgroepen.

4.3.1 Interview

Na literatuuronderzoek wordt door middel van interviews in kaart gebracht wat de opvattingen hierover zijn van directeur, IB-er, twee duo-collega's en een externe collega van een expertschool. Hieronder wordt een opsomming van antwoorden gegeven op deelvraag 3 (Tabel 6). De samenvattingen van de interviews zijn bijgevoegd in bijlage 2.

Tabel 6: Antwoorden op deelvraag 3

Antwoorden op deelvraag 3: Welke effectieve handelingsmogelijkheden van samenwerkend leren zijn inzetbaar bij het directe instructiemodel?	
Directeur	Samenwerkend leren past prima binnen het directe instructiemodel. Dit is mogelijk door interactieve werkvormen toe te passen.
IB-er	Het directe instructiemodel biedt veel voordelen, maar is te eenzijdig. Het verwerken van kennis gaat dieper door het samen doen. Samenwerkingsvormen kunnen worden geïntegreerd in het directe instructiemodel.
Duo-collega groep 7	Samenwerken gebruiken binnen het directe instructiemodel.
Duo-collega groep 8	Door het gebruik van het directe instructiemodel wordt er de laatste jaren minder samengewerkt.
Externe collega expertschool	Directe instructiemodel maakt gebruik van verschillende fasen. Door coöperatieve werkvormen niet alleen te gebruiken bij een

	herhalingstaak, maar bij voorkennis ophalen, tijdens de instructie, en tijdens de evaluatiefase.
--	--

Bovenstaande tabel laat zien dat vier respondenten aangegeven dat het samenwerkend leren past binnen het directe instructiemodel.

4.3.2 Interventies

Uit literatuurstudie zijn tien interventies gekozen. Deze zijn allen uitgevoerd in de groepen van de bovenbouw en hebben betrekking op het werken met verschillende coöperatieve werkvormen geïntegreerd in het directe instructiemodel. In onderstaande tabellen is weergegeven welke fasen van het directe instructiemodel coöperatieve werkvormen zijn gebruikt en voor welke werkvorm is gekozen (Tabel 7 en 8). Voor verdere uitwerking van de interventies zie bijlage 3 en 4.

Tabel 7: Fasen van het directe instructiemodel met werkvormen die gebruikt zijn in groep 7

Interventies van het activerend directe instructiemodel (Leenders et al., 2007)	Fasen directe instructiemodel (Förner et al., 2014) Fase 1: voorkennis Fase 2: presentatiefase Fase 3: begeleidende in-oefening Fase 4: verwerkingsfase Fase 5: terugkoppelingsfase	
Groep 7	Fasen directe instructiemodel	Werkvorm
Rekenen	Fase 1	Mix & Ruil
Rekenen	Fase 1 Fase 2 Fase 3	Koppen bij elkaar Koppen bij elkaar Eén uit de stapel
Spelling	Fase 1	Eén uit de stapel
Activiteit SEO Marietje Kessels-project	Fase 5	Placemat
Begrijpend lezen	Fase 4	Genummerde koppen bij elkaar

Tabel 8: Fasen van het directe instructiemodel met werkvormen die gebruikt zijn in groep 8

Groep 8	Fasen directe instructiemodel (Förrer et al., 2014) Fase 1: voorkennis Fase 2: presentatiefase Fase 3: begeleidende in-oefening Fase 4: verwerkingsfase Fase 5: terugkoppelingsfase	Werkvorm
Rekenen	Fase 3	Mix & Ruil
Spelling	Fase 1	Eén uit de stapel
Taal	Fase 4	Denken-delen- uitwisselen
Engels	Fase 5	Lopen-praten-lopen
Begrijpend lezen	Fase 2	Genummerde koppen bij elkaar

Bovenstaande tabellen laten zien dat de gebruikte coöperatieve werkvormen gekoppeld zijn aan alle fasen van het directe instructiemodel. Door het toepassen van coöperatieve werkvormen in fasen van het directe instructiemodel wordt dit model uitgebreid naar het activerende directe instructiemodel (Leenders et al., 2007).

In hoofdstuk 5 worden de gegevens verder geïnterpreteerd en worden algemene conclusies uit de analyse getrokken.

5. Conclusies en aanbevelingen

Door de theorie te koppelen aan de resultaten worden conclusies getrokken. Door het beantwoorden van de deelvragen, wordt een antwoord geformuleerd op de hoofdvraag van dit Praktijkgericht Onderzoek. Tenslotte worden aanbevelingen gegeven voor het Kindcentrum.

5.1 Beantwoording deelvragen

De laatste jaren is in het Kindcentrum de nadruk op opbrengstgericht werken komen liggen. Dit vanuit het idee dat onderwijskwaliteit meetbaar moet zijn. Hierdoor is het samenwerkend leren op de achtergrond geraakt. De leerlingen geven aan meer te willen samenwerken. Allereerst is de literatuur geraadpleegd om antwoord te kunnen geven op deelvraag 1:

Wat heeft de leerkracht nodig om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?

Uit de literatuur komt naar voren dat het invoeren van samenwerkend leren een proces is, te beginnen met kleine realistische doelen, verwerkt in een persoonlijk actieplan. Samenwerken met collega's, door elkaars actieplannen te bespreken, elkaars lessen te observeren en feedback te geven aan elkaar (Förre, et al., 2014). De basis is een goede sfeer in de groep (Van Engelen, 2014). In de lessen die de leerkracht geeft worden de vijf basiskennmerken (Johnson & Johnson, z.d.) van samenwerkend leren verwerkt. Een kritische houding van de leerkracht ten opzichte van het doel van de activiteit blijft noodzakelijk om te bepalen wanneer samenwerkend leren gewenst is (Biesta, 2012).

Uit de resultaten van het onderzoek komt naar voren dat directeur, IB-er, één duo-partner en externe collega aangeven dat een stappenplan / persoonlijk actieplan nodig is om samenwerkend leren in te voeren. Gebruik maken van pilotklassen, collegiale visitatie en demonstratielessen worden door directeur, duo-collega's en externe collega genoemd. De directeur vindt het belangrijk om kritisch te blijven wanneer vormen van samenwerkend leren ingezet worden. De duo-collega's vinden een goede sfeer en het vertrouwen hebben in leerlingen het belangrijkste. Verder wordt door hen aangegeven dat gezamenlijke verantwoordelijkheid belangrijk is. Dit is een van de vijf basiskennmerken van samenwerkend

leren. Duo-collega's hebben de interventies als voldoende tot goed ervaren en noemen de werkvormen bruikbaar voor de eigen praktijk. In groep 8 zijn eenvoudige korte werkvormen in tweetallen uitgevoerd, zoals 'lopen-praten-lopen' en 'koppen bij elkaar'. In groep 7 is gewerkt in drie- of viertallen met werkvormen voor de gevorderde groep leerlingen, bijvoorbeeld 'place-matmodel'. De duo-collega's geven aan samenwerking met collega's nodig te hebben en zij willen graag de beschikking krijgen over een lijst met verschillende werkvormen voor gebruik in de klas.

Deelvraag 2: Wat hebben bovenbouwleerlingen nodig om tot samenwerkend leren te kunnen komen?

Uit de literatuur komt naar voren dat leerlingen sociale (Ebbens & Ettekoven, 2013) of samenwerkingsvaardigheden (Förre et al., 2014) nodig hebben om te kunnen samenwerken. Naast een positieve grondhouding moeten deze vaardigheden dagelijks geoefend worden (Kagan & Kagan, 2013; Van Vugt, 2005). De meeste bovenbouwleerlingen hebben na de interventies aangegeven graag elke dag te willen samenwerken met coöperatieve werkvormen, waarbij de leerkracht rond loopt om te kunnen helpen waar nodig. Zowel collega's als de externe collega hebben aangegeven dat naast het hebben van een positieve groep, bovenbouwleerlingen sociale- of samenwerkingsvaardigheden nodig hebben om tot samenwerkend leren te kunnen komen. Ouders geven aan het belangrijk te vinden dat hun kinderen in de toekomst vaardigheden bezitten zoals: 'je in het standpunt van een ander verplaatsen', 'verschil van mening accepteren' en 'met elkaar problemen oplossen'.

Deelvraag 3: Welke effectieve handelingsmogelijkheden van samenwerkend leren zijn inzetbaar bij het directe instructiemodel?

In de literatuur wordt samenwerkend leren gezien als een instructievorm. Door coöperatieve werkvormen te gebruiken bij het geven van directe instructie worden de leerlingen actiever bij de les betrokken (Förre et al., 2014). Het directe instructiemodel is ingedeeld in lesfasen. Door coöperatieve opdrachten in verschillende lesfasen te integreren verrijkt men het directe

instructiemodel tot het activerende directe instructiemodel. Het is hier van belang dat de leerkracht naast een leerdoel ook een sociaal doel stelt (Leenders, et al., 2007).

Collega's geven aan dat de laatste jaren de focus is komen liggen op de resultaten van de cognitieve doelen. Door coöperatieve werkvormen toe te passen als aanvulling op het directe instructiemodel, wordt samenwerkend leren bevorderd (Förrer et al., 2014). In de praktijk is te zien dat de gebruikte coöperatieve werkvormen aan verschillende fasen van het directe instructiemodel gekoppeld kunnen worden. Voor de duo-collega's is het belangrijk keuzes te kunnen maken in de moeilijkheidsgraad van werkvormen en in de lesfasen waaraan de werkvorm gekoppeld wordt. In de lessen samenwerkend leren stelt men een sociaal doel naast een cognitief doel.

5.2 Beantwoording onderzoeksvraag

Door het beantwoorden van alle deelvragen kan een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag van dit Praktijkgericht Onderzoek. Deze hoofdvraag luidt:

Welke effectieve handelingsmogelijkheden kan de leerkracht inzetten om het samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen?

Het antwoord op de hoofdvraag is door het stellen van de bovenstaande deelvragen duidelijk geworden. Een positieve groep is de basis om samenwerkend leren bij bovenbouwleerlingen te bevorderen (Kagan & Kagan, 2013; Van Engelen, 2014). Beide duo-collega's geven aan; met een positieve groep is samenwerkend leren mogelijk. Voor leerkrachten is het belangrijk dat lessen met samenwerkend leren aan de vijf basiskenmerken (Johnson & Johnson, z.d.) voldoen. Leerlingen moeten beseffen dat ze elkaar nodig hebben om een samenwerkingsopdracht succesvol uit te kunnen voeren (positieve wederzijdse afhankelijkheid), maar zijn tegelijkertijd ook individueel verantwoordelijk voor hun eigen bijdrage. Niet alleen het groepsresultaat telt mee, maar ook het individuele resultaat. Samenwerkingsvaardigheden is ook één van de basiskenmerken. Directie, IB-er, duo-collega's, externe collega en ouders geven ook aan dit belangrijk te vinden, voor nu en in de toekomst. Voor samenwerkingsvaardigheden kan men gebruik maken van een stappenplan uit

de literatuur. Starten met werken met eenvoudige werkvormen in duo's zorgt voor gelijke deelname en meer interactie (directe interactie). Tijdens en of na de les worden de cognitieve en sociale doelen geëvalueerd (evaluatie van het groepsproces). Door demonstratielessen worden bovenbouwleerkrachten geënthousiasmeerd om gebruik te maken van coöperatieve werkvormen als aanvulling op het directe instructiemodel.

Discussie

Er is getracht de data op een zo duidelijk mogelijke manier te verwerken in de gekozen vorm zodat het resultaat direct duidelijk wordt. De data-interpretatie had nog meer kunnen opleveren wanneer het gehele team gevraagd was naar haar visie over samenwerkend leren. Dit was mogelijk geweest door een vragenlijst voor te leggen aan alle collega's. Dit is nu alleen voor de bovenbouwleerkrachten gebeurd. In het onderzoek is rekening gehouden met actieve participatie van en partnerschap met bovenbouwleerlingen en hun ouders. Zij zijn een belangrijke bron en stemhebbend bij het onderwijs (Claasen, De Bruïne, Schuman, Siemons & Van Velthooven, 2012).

5.3 Aanbevelingen

Wenselijk is om te investeren in de voorwaarden waaraan de school moet voldoen om de kans van slagen voor het implementeren van het samenwerkend leren te vergroten. De aanbevelingen zijn gericht op bevindingen die uit het onderzoek voortkomen. Samenwerkend leren past binnen de visie van de school.

De volgende aanbevelingen zijn geformuleerd om samenwerkend leren te implementeren op school:

De eerste aanbeveling is:

Informatie geven aan het voltallige team naar aanleiding van de vraag: wat betekent samenwerkend leren voor de leerlingen en wat betekent het voor de leerkracht persoonlijk. Men houdt rekening met standpunten en vakmanschap van de leerkrachten. Wil de implementatie slagen, dan is betrokkenheid van leerkrachten een vereiste. Door een demonstratie-les in de eigen groep van de leerkracht te geven ziet de leerkracht hoe betrokken de leerlingen zijn en hoe goed zij de leerstof onthouden. Het werken met coöperatieve

werkvormen op studiedagen geeft leerkrachten de gelegenheid om zelf te ervaren wat de resultaten hiervan zijn (Kagan & Kagan, 2013).

De tweede aanbeveling is:

Leerkrachten zorgen voor een veilig pedagogisch klimaat in de groep waardoor relatie, competentie, autonomie en zelfstandigheid van leerlingen tot hun recht kunnen komen. Leerlingen die zich welbevinden staan open voor nieuwe dingen (Förrer et al., 2014). Om te komen tot een positieve groep is het aan te bevelen te werken met werkvormen die de groepssfeer bevorderen (Van Engelen 2014; Van Vugt, 2005). De leerkracht stelt heterogene groepen samen, waardoor alle leerlingen, ook leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften, deel uitmaken van de positieve groep. Klassenmanagement is belangrijk om een leeromgeving te realiseren waarin leerlingen gemotiveerd en geconcentreerd kunnen werken (Förrer et al., 2014).

De derde aanbeveling is:

Aandacht voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden voor de leerlingen van groep 1 t/m 8. Hiervoor zijn stappenplannen te vinden in de literatuur (Ebbens & Ettekoven, 2013; Förrer et al., 2014). Het sociale doel is het tweede lesdoel, het staat ten dienste van het cognitieve lesdoel (Ebbens & Ettekoven, 2013).

De vierde aanbeveling is:

Een persoonlijk actieplan van de leerkracht. Tijdens het uitvoeren van het plan is het belangrijk om kleine stappen te zetten. Te beginnen met het uitvoeren van een beperkt aantal eenvoudige werkvormen binnen een vak- en/of vormingsgebied waarin de leerkracht zich zeker voelt (Förrer et al., 2014), bijvoorbeeld de werkvormen 'lopen-praten-lopen', 'mix & ruil', en 'koppen bij elkaar'. De leerkracht kan zelf keuzes maken bij welke fase van het directe instructiemodel een werkvorm wordt ingezet. Voorkennis ophalen en de terugkoppelingsfase zijn fasen waaraan bovenstaande werkvormen gemakkelijk gekoppeld kunnen worden. Leerkrachten wordt de mogelijkheid geboden tot het bijwonen van demonstratielessen. Er wordt gezorgd voor een lijst met werkvormen voor gebruik in de klas. Evaluatiemomenten zorgen voor terugkoppeling naar gestelde doelen. Zelfreflectie is hierbij

belangrijk, evenals het kritisch overwegen wanneer samenwerkend leren wordt uitgevoerd (Biesta, 2012).

De vijfde aanbeveling is:

Ouders van het begin af aan informeren over het samenwerkend leren. Ouders hebben het recht om te weten hoe onderwijs wordt vormgegeven. Dit is mogelijk door middel van een nieuwsbrief of door het organiseren van een ouderavond (Förrer et al., 2014).

Eindconclusie

Dit onderzoek geeft een eerste aanzet tot samenwerkend leren in de bovenbouw. De literatuur, beschreven in hoofdstuk 2, heeft inzicht gegeven in het doel van samenwerkend leren en wat leerkrachten en leerlingen daar voor nodig hebben. De resultaten en conclusies geven inzicht in de vaardigheden die leerkrachten en leerlingen nodig hebben om te komen tot samenwerkend leren.

Vervolgonderzoek

Na het presenteren van het onderzoek zal de schoolleiding beslissen of samenwerkend leren geïmplementeerd gaat worden in groep 1 t/m 8 van het Kindcentrum. Verdere implementatie en borging zijn belangrijk om het onderzoek ook op langere termijn waardevol te laten zijn (Kiewiet-Kester, 2014).

6. Evaluatie en reflectie van het onderzoek

In dit hoofdstuk worden de evaluatie en reflectie beschreven van het Praktijkgericht Onderzoek.

6.1 Evaluatie onderzoek

Bij het vinden van een onderwerp dat bij mij past, heb ik hulp gekregen van mijn studiebegeleider. Samen hebben we mijn werkcontext geanalyseerd en ben ik uitgekomen bij het onderwerp ‘Samenwerkend leren’. Na het lezen van het Benchmark onderzoek, waarin leerlingen van de bovenbouw aangeven meer te willen samenwerken, raak ik gemotiveerd om het samenwerkend leren op mijn school verder vorm te geven. Ik denk terug aan eind jaren negentig, toen er op mijn school nog gewerkt werd met coöperatieve werkvormen. Aan het begin van de literatuurstudie kom ik snel achter het antwoord op mijn vraag waarom er nu op school minder wordt samengewerkt in de groepen van de bovenbouw. Kagan zegt hier het volgende over:

“Jaren geleden, toen het toepassen van Coöperatieve Leerstrategieën nog in de kinderschoenen stond, waren we een groot voorstander van ingewikkelde coöperatieve didactische lessen. We zagen Coöperatieve Leerstrategieën als een model om het oude te vervangen: Geen traditionele lessen meer, vervang ze door Coöperatieve Leerstrategieën.” (Kagan & Kagan, 2013, p. 1.5).

Verder geeft Kagan (2013) aan dat de research wel kon bewijzen dat het werken met ingewikkelde coöperatieve lessen goed was, maar dat het voor leerkrachten niet te doen was om overdag les te geven en in de avonden ingewikkelde coöperatieve lessen voor te bereiden. Hier kan ik het helemaal mee eens zijn omdat ik deze ervaringen zelf heb opgedaan in het verleden. Door de laatste jaren op school te werken met het directe instructiemodel is de focus komen liggen op de leeropbrengsten en niet op het samenwerkend leren. Deze constatering hebben er toe geleid dat ik er enthousiast over ben geraakt om het samenwerkend leren op mijn school terug te brengen, te beginnen in de klassen van de bovenbouw. Door het uitvoeren van het onderzoek en het aannemen van een reflectief onderzoekende houding wordt de relatie gelegd met de theoretische achtergronden van het onderzoek, mijn praktijkcontext en mijzelf als professionele leerkracht en change agent. Om dit proces te beschrijven volg ik het model voor reflectie van Klabbers & Boosten (2013).

6.2 Reflectie eigen leerproces

Beschrijvende reflectie

Door literatuurstudie en doordat bovenbouwleerlingen aangeven meer te willen samenwerken ben ik gemotiveerd geraakt om samenwerkend leren (weer) in te voeren in de groepen van de bovenbouw. Ik heb gekozen voor de bovenbouw omdat ik daar zelf les geef. De onderzoeksinstrumenten: vragenlijst, interview, (video)observatie, interventie en de focusgroep zijn opgesteld aan de hand van de verkregen inzichten vanuit de literatuur, waardoor de instrumenten betrouwbaar en valide zijn. De gebruikte instrumenten hebben bijgedragen aan het beantwoorden van de hoofdvraag. De video-observaties zijn gebruikt om te reflecteren op mijn eigen handelen. Het onderzoek heeft mij kennis, inzicht en een kritische blik gegeven op het gebied van samenwerkend leren. Door coöperatieve werkvormen als aanvulling op het directe instructiemodel te gebruiken raken leerlingen gemotiveerd en nemen zij met plezier deel aan samenwerkend leren. Het kost leerkrachten weinig tijd om bestaande lessen op deze manier interactiever te maken. Hierdoor ben ik in staat om aanbevelingen te doen in het team.

Technische reflectie

Door interviews af te nemen bij directeur, IB-er, duo-collega's en externe expert-collega ben ik te weten gekomen wat hun visie is op samenwerkend leren. De interventies die ik in groep 7 en 8 heb uitgevoerd zijn geobserveerd door duo-collega's en directeur aan de hand van checklists. Ik heb me kwetsbaar opgesteld naar mijn collega's toe. In het verleden was mijn contact met directeur en IB-er minimaal. Mijn vooronderstelling dat directeur en IB-er geen tijd voor mij konden vrijmaken is teniet gedaan. Door onderzoek te doen en hierover met hen van gedachten te wisselen heb ik hen op onderwijskundig gebied beter leren kennen, hetgeen mijn respect voor hen heeft vergroot. Bovenbouwleerlingen zijn betrokken bij het onderzoek door het invullen van vragenlijsten. Het oog hebben voor de sociale relaties in de bovenbouwgroepen heeft geleid tot een veilig groepsklimaat. Vooral in groep 8 was het noodzakelijk om te werken aan een positieve groep. Ik heb verschillende werkvormen gebruikt die geschikt zijn voor groeps- en klassenvorming (Van Vugt, 2005). Ik heb de interactie tussen leerlingen gestimuleerd, leerlingen uitgedaagd tot actief leren en verschillen tussen leerlingen benut als kansen om te leren van elkaar (Förre & Jansen, 2010). Middels evaluatie en reflectie heb ik leerlingen de mogelijkheid geboden tot voicing. Voicing van

ouders via de focusgroep heeft mij doen inzien dat zij medeverantwoordelijke partners zijn. Critical friends hebben mij feedback gegeven (bijlage 7) en hun vertrouwen uitgesproken dat ik in staat ben om onderzoek uit te voeren. Mijn studiebegeleider heeft samen met mij orde gebracht in de hoeveelheid verzamelde data. In verband met de praktische haalbaarheid heb ik samen met hem keuzes gemaakt welke data ik zou verwerken in het onderzoek. Ook zijn kritische feedback was zeer waardevol.

Biografische reflectie

Het heeft enige tijd geduurd voordat ik de zin van onderzoek doen inzag. Ik ben een doener volgens de Kolb leerstijltest (123test, z.d.). Sinds de studie Master SEN, volg ik het liefst modules, lees theorie en ga daar dan in de praktijk mee aan de slag. Onderzoek doen leek mij tijdverspilling, iets wat niet voor mij was weggelegd. Voor mij moet er sprake zijn van een uitdaging, anders verveel ik me snel. In de 37 jaar die ik voor de klas sta, ben ik altijd op zoek naar manieren om het onderwijs te verbeteren.

Ik ben mezelf gaan verdiepen in het onderwerp en in de probleemstelling van mijn onderzoek. Door de praktijk te onderzoeken heb ik mijn kennis vergroot en de kwaliteit van het onderwijs in groep 7 en 8 heb ik verbeterd (Claasen, et al., 2012). Onderzoek doen gaf mij een onverwachte voldoening. Nu staat mij een nieuwe uitdaging te wachten door aanbevelingen uit het onderzoek te doen in het team.

Kritische reflectie

De boeken *‘Goed onderwijs en de cultuur van het meten’* (Biesta, 2012) en *‘Pedagogische tact: Op het goede moment het juiste doen, óók in de ogen van de leerling’* (Stevens & Bors, 2013) hebben mij geholpen om kritisch te blijven. Waar bij Marzano & Heflebower (2012) de nadruk op het didactisch handelen ligt, ligt bij deze bronnen de nadruk op het pedagogisch handelen van de leerkracht. Biesta geeft aan “dat de uitkomsten van onderzoek niet simpelweg vertaald kunnen worden in regels voor het handelen” (2012, p. 50). Marzano en Heflebower (2012) gaan uit van evidence-based onderwijs, Biesta is van mening dat door uit te gaan van ‘wat werkt’, leerkrachten het recht wordt ontnomen om niet te handelen volgens de uitkomsten van onderzoek (2012). Stevens en Bors (2013) schrijven: “Elke situatie is een nieuwe situatie en vraagt onmiddellijk antwoord van de leraar” (p. 41). Onderzoek uit de jaren negentig pleitte voor het werken met coöperatieve lessen in plaats van traditionele lessen.

Inmiddels is gebleken dat dit niet haalbaar was in de praktijk (Kagan & Kagan, 2013), iets wat ik ook zelf heb ervaren.

Door uitkomsten van onderzoek zelf te toetsen aan de praktijk leer ik als professional om waarde te hechten aan kennis die context-specifiek en direct toepasbaar is in mijn praktijk (Bromme & Tillema, 1995; Eraut, 1995 in Van Zee, 2010).

Metareflectie

Hoe kijk ik op mezelf terug na het uitvoeren van het Praktijkgericht Onderzoek?

Door theoretische onderbouwing kan ik mijn vaardigheden, mijn opvattingen en gedrag staven en naar anderen toe verduidelijken. Door gesprekken te voeren met directie, IB-er, collega's en externe collega is mijn betrokkenheid vergroot, zowel naar mijn eigen groep als naar de schoolorganisatie. Het kijken over landsgrenzen heen heeft me een hernieuwde en bredere kijk gegeven op samenwerkend leren in het basisonderwijs. Tevens leert het mij om kritisch te blijven. Samenwerkend leren binnen passend onderwijs; rekening houden met de individuele verschillen van leerlingen en inclusie als een belangrijk doel van democratie, maar ik zie ook dat er problemen overwonnen moeten worden om tot een inclusieve samenleving te komen (Biesta, 2012). Graag wil ik als change agent samenwerkend leren bespreekbaar maken in mijn team. Ik wil mij hard maken voor onderwijs waar alle leerlingen met veel plezier kunnen

LEREN MET ELKAAR EN VAN ELKAAR!

Bibliografie

123test. (z.d.). Opgeroepen op 21 september 2014, van
<http://www.123test.nl/leerstijl/>

Biesta, G. (2012). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten: Ethiek, politiek en democratie*. Den Haag: Boom Lemma.

Claasen, W., Bruïne, E. de, Schuman, H., Siemons, H., & Velthooven, B. van. (2012). *Inclusief Bekwaam: Generiek competentieprofiel inclusief onderwijs: LEOZ Deelproject 4*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant.

Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000) Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions Contemporary Educational [Online publicatie] *Psychology* **25**, 54–67. Gedownload op 4 januari 2015, van
http://www.selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_IntExtDefs.pdf

Ebbens, S., & Ettekoven, S. (2013). *Samenwerkend leren: Praktijkboek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers .

Engelen, R. van. (2014). *Grip op de groep*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

Förre, M., & Jansen, L. (2010). *Coöperatief leren binnen passend onderwijs*. Amersfoort : CPS Onderwijsontwikkeling en advies.

Förre, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2014). *Coöperatief leren in het basisonderwijs*. Amersfoort: CPS Onderwijsontwikkeling en advies.

Hiemstra, W. (2012, mei). *Samen bereik je meer dan alleen: Samenwerkend leren op het Praktijkonderwijs*. (afstudeeropdracht) (HBO Kennisbank) Gedownload op 2 september 2014, van
<http://fontys.surfsharekit.nl:8080/get/smpid:29939/DS1/>

Johnson, D., & Johnson, R. (z.d.). *Cooperative Learning*. Gedownload op 17 september 2014, van
<http://www.cooperation.org/home/introduction-to-cooperative-learning/>

Kagan, S., & Kagan, M. (2013). *Coöperatieve leerstrategieën: Research, principes en de praktische uitwerking*. Rotterdam: Bazalt.

Kiewiet-Kester, J. (2014). *Van werkdocument tot eindverslag: Praktijkgericht onderzoek doen en beschrijven*. Bussem: Coutinho.

Klabbers, W. & Boosten, A. (2013). Een reflectieve-onderzoekende houding: een model voor Samenwerkend leren in de bovenbouwgroepen van het basisonderwijs
Martha Smits

- reflectie als mogelijk hulpmiddel? *Nieuw Meesterschap*, 3 (2) 29-33.
Apeldoorn/Antwerpen: Garant.
- Lange, R. de, Schuman, H., & Montesano Montessori, N. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant.
- Leenders, Y., Naafs, F., & Oord, I. van den. (2007). *Effectieve instructie: Leren lesgeven met het activerende directe instructiemodel*. Amersfoort : CPS onderwijsontwikkeling en advies .
- Loesje International. (z.d.). Opgeroepen op 21 september 2014, van
http://www.loesje.org/files/posters/NLnl9110_5.pdf
- Marzano, R. (2007) *Wat werkt op school: Research in actie*. Vlissingen: Bazalt
- Marzano, R., & Heflebower, T. (2012). *Klaar voor de 21e eeuw: Vaardigheden voor een veranderende wereld*. Vlissingen: Bazalt.
- Marzano, R., Pickering, D., & Pollock, J. (2013). *Wat werkt in de klas: Didactische aanpak: Didactische strategieën die aantoonbaar effect hebben op de leerprestaties*. Middelburg: Bazalt.
- Meersbergen, E. van, & Jeninga, J. (2012). De ecologie van de leerling: Een systeemgericht model voor het onderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 51 (4), 175-185.
- Meersbergen, E. van, & Vries, P. de. (2013). *Handelingsgericht werken in passend onderwijs: Achtergronden, aanpak en hulpmiddelen*. Utrecht: Perspectief Uitgevers.
- Ponte, P. (2012). *Onderwijs en onderzoek van eigen makelij*. Den Haag: Boom Lemma.
- Stevens, L. (1997). *Overdenken en doen: Een pedagogische bijdrage aan adaptief onderwijs*. Den Haag: Procesmanagement Primair Onderwijs.
- Stevens, L., & Bors, G. (2013). *Pedagogische tact: Op het goede moment het juiste doen, óók in de ogen van de leerling*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant .
- Vugt, J. van. (2005). *Coöperatief leren binnen adaptief onderwijs*. Baarn: HB uitgevers.
- Zee, S. van. (2010). De kloof tussen wetenschap en praktijk in tien minuten. *Tijdschrift taal*, 1 (1), 4 - 9.

Bijlage 1: Verschillende werkvormen

Er zijn veel coöperatieve werkvormen uitgewerkt voor het basisonderwijs. Welke werkvorm men kiest is aan de leerkracht. De leerkracht stelt een doel en kiest een werkvorm om dat doel te bereiken. Bij samenwerkend leren wordt er een cognitief en een sociaal doel gesteld.

Boeken:

Van Vugt (2005, p. 86-215) geeft in zijn boek: *‘Coöperatief leren binnen adaptief onderwijs’* een overzicht van ruim 200 werkvormen. Hij gebruikt hiervoor de volgende indeling:

- Werkvormen voor kennismaking: voor het bevorderen van een positief klassenklimaat.
- Werkvormen voor de verschillende fases van het directe instructiemodel.
- Werkvormen voor het evalueren van coöperatieve werkvormen.
- Werkvormen voor groepen die ervaren zijn met het werken met coöperatieve werkvormen.
- Ondersteunende werkvormen, de zogenaamde ‘Energizer’.
- Coöperatieve spel- en bewegingswerkvormen.

Bij elke werkvorm staan de verschillende samenwerkingsvaardigheden beschreven en wordt er aangegeven voor welke groepen de werkvormen geschikt zijn.

Om in verschillende werkvormen sociale vaardigheidsdoelen te stellen kan men gebruik maken van het schema: ‘Overzicht sociale vaardigheden’ uit het boek: *‘Coöperatieve Leerstrategieën: Research, principes en de praktische uitwerking’* van Kagan & Kagan 2013, p. 10.6 en 10.7. De werkvormen, door Kagan ‘Didactische structuren’ genoemd, worden gekoppeld aan sociale vaardigheden. Op de bijbehorende CD vindt men 72 pagina’s uit te printen materiaal.

In *‘Coöperatief leren in het basisonderwijs’* van Förrer, Kenter & Veenman (2014) wordt een beschrijving van werkvormen gegeven (p. 48-96) volgens onderstaande verdeling:

- werkvormen in tweetallen;
- werkvormen in tweetallen of groepjes;
- werkvormen in groepjes;
- werkvormen waarbij de leerlingen opstaan van hun plaats.

De meeste van deze werkvormen komen uit bovenstaand boek van Kagan & Kagan.

Geschikte werkvormen voor leerlingen met specifieke leerbehoeften vindt men in: *‘Coöperatief leren binnen passend onderwijs’* van Förrer & Jansen (2010). Er wordt gebruik gemaakt van de volgende indeling:

- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met autisme (p. 53).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met ADHD (p. 58).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met dyslexie (p. 63).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor hoogbegaafde leerlingen (p. 67).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met visuele beperkingen (p. 71).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met auditieve en communicatieve beperkingen (p. 76).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met verstandelijke beperkingen (p. 80).
- Geschikte coöperatieve werkvormen voor leerlingen met lichamelijke beperkingen (p. 84).

In het boek: *‘Effectieve instructie: Leren lesgeven met het activerende directe instructiemodel’* van Leenders, Naafs & Van den Oord (2007) worden vijf coöperatieve werkvormen beschreven (p. 61-65) Deze zijn:

1. duo's;
2. genummerde hoofden;
3. denken-delen-uitwisselen;
4. woordenweb;
5. placemat.

In het directe instructiemodel staat de creatieve invulling van de verschillende fases centraal. De leerkracht maakt de keuze het model aan te passen waar dit gewenst is (Van Vugt, 2005). Bij het werken met coöperatieve werkvormen kan men gebruik maken van de vier uitgangspunten van de oplossingsgerichte benadering uit het boek: *‘Oplossingsgericht begeleiden’* van Kayser (2010, p. 36). Deze uitgangspunten zijn:

1. Als iets werkt, doe het dan vaker.
2. Als iets werkt, leer het aan/van een ander.
3. Als iets niet stuk is, ga het dan niet repareren.
4. Probeer iets nieuws als iets niet werkt.

Websites

Op de website van: ‘Onderwijs Maak je Samen’ vindt men het volgende artikel: ‘Coöperatief leren; Simon Veenman’, waarin verschillende werkvormen aan bod komen.

<http://www.onderwijsmaakjesamen.nl/thema/inspirerend-onderwijs/cooperatief-leren-simon-veenman-2/>

Op de website van ‘Wij-leren.nl’ staan zeventien verschillende coöperatieve werkvormen.

<http://wij-leren.nl/cooperatieve-werkvormen-artikel.php>

Op de website van ‘Leraar 24” staan verschillende informatieve filmpjes over samenwerkend leren en de werkvormen die hierbij gebruikt kunnen worden.

<https://www.leraar24.nl/video/3132/cooperatief-leren-de-7-sleutels#tab=0>

<https://www.leraar24.nl/video/1501/samenwerkend-leren#tab=0>

Op YouTube : ‘Coöperatieve werkvormen op een basisschool’.

https://www.youtube.com/watch?v=1TjwLDnU8_s&list=PLPBhtJKJlui3HwB2SXMdHa9n-JICTVMhh&index=16

Biografie

Kayser, D. (2010) *Oplossingsgericht begeleiden: Basisboek voor het primair onderwijs*.
Bussum: Coutinho.

Bijlage 2: Samenvattingen na memberchecks interviews respondentent

Datum: November 2014

Samenvatting na membercheck van het interview met directeur

De directeur geeft in het interview aan dat zij ziet dat er in de meeste groepen door de leerlingen wordt samengewerkt. De werkvormen die zij het meeste ziet is het werken in tweetallen en in groepjes. Het samenwerken is dan meer een vorm van elkaar helpen. De directeur geeft aan dat niet altijd een sociaal doel benoemd wordt maar dat het zeker wel beoogd wordt door de leerkrachten. Van de beschreven basiskenmerken van Johnson & Johnson en de GIPS-principes van Kagan geeft de directeur aan ze allen even belangrijk te vinden. Op de vraag of samenwerken belangrijk is voor onze tijd zegt zij het volgende: “Ja, als je kijkt naar de 21e eeuwse vaardigheden, het begrijpen met elkaar en van elkaar. Maar als je samenwerken als doel hebt, als hoogste doel, dan vergeet je de rest. Dat is dus het risico”. De directeur geeft aan dit ervaren te hebben in haar vorige werkkring. Kritisch blijven door iedereen is volgens haar dan ook een belangrijk gegeven. Eigen vakmanschap van de leerkracht is belangrijk. De directeur vindt het een uitdaging om samenwerkend leren weer in te voeren. Wel geleidelijk aan. Bijvoorbeeld door het gebruik van pilotklassen. Iedereen in het team vindt samenwerken erg belangrijk, dus draagvlak is er zeker. Wat heeft de leerkracht hier voor nodig? Een plan, in kleine stappen. Afstemming brengen in wat er al gebeurt. Op de vraag wat heeft de leerling hiervoor nodig, geeft de directeur aan dat leerlingen samenwerkingsvaardigheden nodig hebben. Verder is zij van mening dat samenwerkend leren prima past binnen het directe instructiemodel. Dit is mogelijk door interactieve werkvormen te gebruiken.

Samenvatting na membercheck van het interview met IB-er

De IB-er geeft in het interview aan dat zij ziet dat er in de meeste groepen door de leerlingen wordt samengewerkt, maar in weinig groepen zoals samenwerkend leren bedoeld is. Zij vindt samenwerken belangrijk. Betrokkenheid die je krijgt door samen met anderen er over te praten of iets aan een ander uit te leggen gaat dieper met leren. De werkvormen die zij het meeste ziet is het werken in tweetallen en in groepjes. In de groepen 6 en 7 worden andere werkvormen gezien, zoals het rondlopen en vormen van nieuwe duo's, het werken met het placemat-model en het werken met verschillende rollen. De IB-er heeft niet meegemaakt dat er een sociaal doel wordt gesteld, wel dat er in de evaluatiefase besproken wordt hoe het samenwerken is verlopen. Op de vraag: welke basiskenmerken (Johnson & Johnson) en

GIPS-principes zij belangrijk vindt, geeft zij als antwoord dat deze basisprincipes niet zonder elkaar kunnen. De IB-er geeft aan dat er in het verleden gewerkt is op school met coöperatieve werkvormen. Het werken met coöperatieve werkvormen werd niet op de juiste manier uitgevoerd waardoor de resultaten ook iets naar beneden gingen. De inspectie stelde hogere eisen en de directie heeft daarop besloten om met het Directe Instructiemodel te gaan werken. Zij vindt dat het directe instructiemodel veel voordelen biedt, maar dat het te eenzijdig is. Het verwerken van kennis, gaat dieper door het samen doen. Samenwerkingsvormen kunnen worden geïntegreerd in het directe instructiemodel. De IB-er geeft aan dat zij erg positief is om samenwerkend leren weer in te voeren en dat zij verwacht dat het huidige team hier positief tegenover zal staan. Leerlingen hebben sociale vaardigheden nodig en de leerkrachten worden steeds meer begeleider dan leider. Als slot vraagt zij zich af hoe wij als school het samenwerkend leren gaan implementeren in het team.

Samenvatting na membercheck van het interview met duo-partner groep 8

De duo-partner van groep 8 geeft aan dat samenwerken als doel heeft een opdracht uit te voeren met inbreng van beide leerlingen. Als tweede doel geeft hij aan dat de leerkracht zelf de handen vrij heeft om andere leerlingen te helpen. Als derde doel wordt genoemd dat leerlingen het andere leerlingen uitleggen op eigen niveau. Dat heeft soms als effect dat het beter overkomt dan wanneer de leerkracht dit doet. Op de vraag wat de leerkracht nodig heeft om te werken met coöperatieve werkvormen geeft de duo-partner aan dat behalve organisatievermogen ook geduld en vertrouwen hebben in leerlingen voorwaarden zijn. Hij geeft aan dat organisatievermogen een sterke kant van hem is, maar dat hij meer vertrouwen zou mogen hebben in zijn leerlingen. De duo-partner geeft verder aan dat de leerkracht zelf de stof goed moet kunnen beheersen. De sfeer in de klas is belangrijk. Wat hebben leerlingen nodig om samenwerkend te leren? Daarop geeft de duo-partner aan dat het belangrijk is dat leerlingen een kritische houding hebben. Ook wordt genoemd de intrinsieke motivatie van leerlingen. De minder gemotiveerde leerling vindt de duo-partner een nadeel bij samenwerkend leren. Sociale vaardigheden zoals goed leren luisteren, gezamenlijk verantwoordelijk zijn, elkaar corrigeren, elkaar vertrouwen is belangrijk. Verder is concentratie van belang. De duo-partner vindt dat samenwerken geen half uur hoeft te duren, maar als het al tien minuten lukt is dat prima. Bij samenwerken moet je ook gebruik kunnen maken van methodes die opdrachten bevatten om goed samen te werken. De methode moet er zich wel toe lenen zonder dat de leerkracht daar al teveel moeite voor hoeft te doen. Met de

komst van het directe instructiemodel wordt er enigszins minder samengewerkt dan voorheen. Meer bewegingsactiviteiten op school is een pre.

Samenvatting na membercheck van het interview met duo-partner groep 7

De duo-partner van groep 7 geeft aan regelmatig leerlingen te laten samenwerken. Met de positieve groep van dit schooljaar wordt er vaker samengewerkt dan vorig schooljaar. Door het samenwerken zijn leerlingen meer betrokken. Als je als leerkracht alleen maar aan het woord bent dan haken er veel leerlingen af. Door het samenwerken daag je leerlingen uit tot iets samen uit te zoeken. Op de vraag wat de leerkracht nodig heeft om te werken met coöperatieve werkvormen geeft de duo-partner aan een goede sfeer in de klas belangrijk te vinden en dat de leerkracht vertrouwen moet hebben in de leerlingen. Verder vindt zij dat lessen in balans moeten zijn door eerst een goede instructie te geven en daarna aan de slag te gaan met coöperatieve werkvormen. De leerkracht moet op de hoogte zijn welke moeilijkheden er in de les voorkomen, dus een goede lesvoorbereiding is noodzakelijk. Een lijst in de klas met daarop de verschillende werkvormen waar de leerkracht uit kan kiezen zou fijn zijn. Wat hebben leerlingen nodig om samenwerkend te leren? Daarop geeft de duo-partner aan dat sociale vaardigheden belangrijk zijn: naar elkaar luisteren, samen iets bespreken, met elkaar overleggen, elkaar steunen, uitdagen en iets van elkaar aannemen. Verder wordt gelijke deelname genoemd. De duo-partner van groep 7 geeft aan geen problemen te hebben om coöperatieve werkvormen te gebruiken binnen het directe instructiemodel. Als zij verlengde instructie geeft mogen de andere leerlingen samenwerken. Toen in het verleden de resultaten van de leerlingen naar beneden gingen, is er gekozen voor het werken met het directe instructiemodel. Het samenwerken is opzij gezet en men is meer klassikaal gaan werken om zo geen leerlingen te verliezen. Verder geeft de duo-partner aan meer vormen te gebruiken van samenwerkend leren omdat de onderzoeker dit ook doet en het wenselijk is als er enigszins een afstemming is van de manier van lesgeven van duo-partners.

Samenvatting na membercheck van interview met expert-collega van een externe school

De expert-collega geeft aan het belangrijk te vinden dat kinderen veel van elkaar kunnen leren. Sommige kinderen vinden het veiliger om van elkaar te leren dan alleen van de leerkracht. Sommige kinderen hebben bij het samenwerkend leren meer sturing nodig, maar andere kinderen bloeien juist op. Die kunnen op deze manier gemakkelijker met anderen in contact komen. Het sociale en emotionele aspect is belangrijk. Door het inzetten van coöperatieve werkvormen, heb je als leerkracht de mogelijkheid om leerlingen bewuster te

observeren, te coachen en te begeleiden. De expert-collega geeft aan dat het gewenst is om bij schoolbrede invoering externe hulp in te schakelen om het team te begeleiden. Door bij studiedagen en in vergaderingen de leerkracht zelf coöperatieve werkvormen te laten ervaren, ontwikkelt hij zelf die vaardigheden die hiervoor nodig zijn. De leerkracht gaat stap voor stap aan de slag met drie van de vele werkvormen die er zijn. De werkvormen zijn eenvoudig en voelen het meest vertrouwd en veilig voor de leerkrachten. De expert-collega geeft aan dat het belangrijk is om de werkvormen te blijven herhalen. Ook gaan collega's in gesprek met elkaar om ideeën en ervaringen uit te wisselen en wordt er gebruik gemaakt van collegiale visitatie. Coöperatieve werkvormen zijn goed inzetbaar bij het directe instructiemodel. De werkvormen worden niet alleen te gebruiken bij een herhalingstaak maar worden ook ingezet bij andere fasen van het directe instructiemodel, bijvoorbeeld bij voorkennis ophalen, instructiefase en evaluatiefase. Op de vraag wat leerlingen nodig hebben om tot samenwerkend leren te komen wordt door de expert-collega als antwoord gegeven: samenwerkingsvaardigheden.

Bijlage 3: Checklists van observaties in groep 7

1. Checklist Samenwerkend leren Vak: begrijpend lezen groep 7

16 april 2015

27 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 7			
Les-doel: de logische volgorde bepalen van een verhaal			
Sociaal doel: overeenstemming met elkaar bereiken in een groepje			
Werkvorm: 'Genummerde koppen bij elkaar'			
Elke leerling krijgt een gekleurd kaartje met een nummer erop. De leerlingen lezen individueel het verhaal. De alinea's staan door elkaar. Na de individuele denk-tijd steken de leerlingen de hoofden bij elkaar. Om de beurt brengen de leerlingen hun antwoord in. Ze moeten gezamenlijk tot een oplossing komen. De leerkracht noemt een nummer of kleur, deze leerlingen moeten het werkblad inleveren.			
Lesmoment: fase 4: verwerkingsfase			
Materiaal: papier met tekst, schaar en lijn			
Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		Niet alle kinderen luisterden aandachtig
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden		X	
Het stilteteken of gong wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		
Is er individuele verantwoordelijkheid ?	X		

ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep			
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm		X	Nieuwe werkvorm
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			Tijdens samenwerken individuele inbreng - goede opdracht - goede evaluatie - positieve correctie
Verbeterpunten van deze les			Aandacht vasthouden

2. Checklist Samenwerkend leren Vak: Marietje Kessels project groep 7 16 april 2015

27 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 7
Les-doel: kennisvragen Sociaal doel: luisteren naar elkaar
Werkvorm: 'Placemat' Elk groepje leerlingen krijgt een A3 vel papier met in het midden een rechthoek getekend. Vervolgens trekken de leerlingen vanuit de hoeken van de rechthoek lijnen naar de hoeken van het papier. Iedere leerling schrijft met een andere kleur stift op welke regels hij weet voor de examen les van het Marietje Kessels project. Daarna vertelt iedere leerling om de beurt wat hij heeft opgeschreven. Gezamenlijk schrijven ze de belangrijkste regels in het midden.

Lesmoment: fase 5: terugkoppelingsfase			
Materiaal: A3 papier, schrijfmateriaal (gekleurde stiften)			
Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		
Het stilteteken of gong wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		Wel voor het sociale doel
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm	X		
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het	X		

samenwerken.			
Sterke punten van deze les	-		
Verbeterpunten van deze les	-		

3. Checklist Samenwerkend leren

Vak: spelling groep 7

9 april 2015

27 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 7			
Les-doel: spelling woorden			
Sociaal doel: overeenstemming met elkaar bereiken			
Werkvorm: 'één uit de stapel'			
De leerlingen maken individueel het vijfwoordendictiee in het spellingschrift. De schriften worden in het groepje gerouleerd. Als de andere leerling denkt dat een woord fout is, zet hij een puntje voor het woord. Nogmaals rouleren, dezelfde procedure. De leerling kijkt opnieuw kritisch naar eigen werk, verbetert eventueel fouten. Uitwisselen van spellingstrategieën en mogelijk overeenstemming bereiken. Schriften worden in een stapel in het midden van de tafel gelegd. Leerkracht noemt een nummer, bijv. de tweede uit de stapel. Iedereen is verantwoordelijk voor eigen groepje. Groepsbeloning bij nul fout.			
Lesmoment: fase 1: voorkennis ophalen			
Materiaal: spellingschrift en vulpen			
Vorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		

Het stilteteken wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm	X		
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			Kort en bondig Hoge betrokkenheid
Verbeterpunten van deze les			Geen

4. Checklist Samenwerkend leren Vak: Rekenles groep 7 9 april 2015

27 leerlingen
Observatie door duo-partner groep 7
Les-doel: breuken omzetten naar procenten

Sociaal doel: complimenten en hulp geven waar nodig
Werkvorm: 'Mix & Ruil'
Lesmoment: fase 1: voorkennis ophalen
Materiaal: 27 kaartjes met aan de ene kant de som en aan de andere kant het antwoord

Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		
Het stilteteken of gong wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel	X		

gericht op het samenwerken			
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm ?	X		
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			Alle kinderen zijn bezig
Verbeterpunten van deze les			

5. Checklist Samenwerkend leren Vak: Rekenles groep 7 23 maart 2015

27 leerlingen Observatie door directeur
Lesdoel: coördinaten zetten, schaduw meten
Sociaal doel: hulp vragen aan elkaar
Werkvorm: 'één uit de stapel'
Coördinaten: De leerlingen maken individueel de rekenles in het rekenschrift. Na de individuele denk-tijd steken de leerlingen de hoofden bij elkaar. Om de beurt brengen de leerlingen hun antwoord in. Ze moeten gezamenlijk tot een oplossing komen. De schriften worden op de stapel gelegd. De leerkracht noemt welk schrift er uit de stapel gehaald moet worden. Deze schriften worden ingeleverd bij de leerkracht. Er kan een groepsbeloning worden verdiend. Werkvorm: 'Koppen bij elkaar' (Kagan & Kagan, 2013) Schaduw meten: Na de individuele denk-tijd steken de leerlingen de hoofden bij elkaar. Om de beurt brengen de leerlingen hun antwoord in. Ze moeten gezamenlijk tot een oplossing komen. De leerkracht noemt per groep een leerling, die geeft het antwoord en legt uit waarom er voor dit antwoord is gekozen.
Lesmoment: coördinaten: fase 1: voorkennis ophalen schaduw meten op de speelplaats: fase 2: presentatiefase schaduw meten in rekenboek: fase 3: begeleidende in-oefening
Materiaal: coördinaten: rekenschriften en schrijfmateriaal schaduw meten: liniaal, rekenschriften en schrijfmateriaal

Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de directeur
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X X		Hulp vragen aan elkaar Schaduw meten Herhalen van coördinaten
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		verwerking
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		Evalueert en bevraagt tussen door
Het stilteteken of gong wordt gebruikt	X		gong
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		Nabespreken van opwarmopdrachten coördinaten en presentatiefase Samenwerkingsopdrachten bij begeleidende in-oefening
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm ?	X		
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van			Niet gezien

het samenwerken.			
Sterke punten van deze les			Met concreet materiaal
Verbeterpunten van deze les			Passen coöperatieve werkvormen prima in.

Bijlage 4: Checklists van observaties in groep 8

1. Checklist Samenwerkend leren Vak: begrijpend lezen groep 8

9 april 2015

31 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 8			
Les-doel: de logische volgorde bepalen van vijf zinnen Sociaal doel: overeenstemming met elkaar bereiken in een groepje			
Werkvorm: 'Genummerde koppen bij elkaar' De nieuwe lesstof wordt afgewisseld met de werkvorm: Genummerde koppen bij elkaar. De leerlingen lezen individueel de teksten. De zinnen staan door elkaar. Na de individuele denk-tijd steken de leerlingen de hoofden bij elkaar. Om de beurt brengen de leerlingen hun antwoord in. Ze moeten gezamenlijk tot een oplossing komen. De leerkracht noemt een nummer, deze leerlingen moeten het werkblad inleveren.			
Lesmoment fase 2: presentatiefase			
Materiaal: papier en schrijfmateriaal			
Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		Ik had de kinderen alvast laten lezen, de instructie had nog gegeven moeten worden
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		Zie opmerking hierboven
Het stilteteken of gong wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te	X		

bereiken			
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		Het is wel wisselend, 1 groepje compleet overeenstemming, 1 groepje compleet verschillend
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm	X		
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			Vorbereiding van het lesmateriaal
Verbeterpunten van deze les			Instructie

2. Checklist Samenwerkend leren Vak: Engels groep 8

9 april 2015

31 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 8
Lesdoel: kennismaken met elkaar in de Engelse taal Sociaal doel: luisteren naar elkaar
Werkvorm: 'lopen-praten-lopen' De leerlingen mixen in de ruimte tot de leerkracht roept 'tweetal'. De leerlingen zoeken een nieuwe partner om de vraag van de leerkracht te bespreken of te beantwoorden.
Lesmoment fase 5: terugkoppelingsfase

Materiaal: het klaslokaal			
Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		Een voorbeeld is wel nodig
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		
Het stilteteken wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		Kinderen zijn nog niet in staat een 'toevallige groep' te maken
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		Omdat ze zelf te gemakkelijk de groep samenstellen komt het sociale doel te weinig naar boven
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm	X		

Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			De nieuwigheid
Verbeterpunten van deze les			Groepsvorming

3. Checklist Samenwerkend leren Vak: Rekenen groep 8

9 april 2015

31 leerlingen Observatie door duo-partner groep 8			
Lesdoel: procenten uitrekenen van grote getallen			
Sociaal doel: complimenten en hulp geven waar nodig.			
Werkvorm: Mix & Ruil			
De leerlingen ondervragen een partner, worden door een partner ondervraagd en ruilen dan van kaartjes om de procedure te herhalen met een andere partner.			
Lesmoment: Fase 3: begeleidende in-oefening			
Materiaal bestaat uit 31 kaartjes met aan de ene kant de som en aan de andere kant het antwoord, eventueel gebruik van kladpapier en potlood.			
Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld	X		
Cognitief doel is gesteld	X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		Nadrukkelijker aangeven dat er uitrekenpapier bij

			nodig is
Het stilteteken wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken	X		
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep		X	Kinderen vinden de medeleerling belangrijker dan het eindresultaat
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		Probleem: hoe leg ik het uit zonder voor te zeggen
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm	X		Viel me niet tegen Positief verrast
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			Niveau van de som
Verbeterpunten van deze les			Tijdbewaking De moeilijkheid van het probleem Misschien een kleur gebruiken op het kaartje wat het niveau aangeeft

31 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 8
Les-doel: spelling woorden
Sociaal doel: overeenstemming met elkaar bereiken
Werkvorm: 'één uit de stapel'
De leerlingen maken individueel het vijfwoordendictiee in het spellingschrift. De schriften worden in het groepje gerouleerd. Als de andere leerling denkt dat een woord fout is, zet hij een puntje voor het woord. Nogmaals rouleren, dezelfde procedure. De leerling kijkt opnieuw kritisch naar eigen werk, verbetert eventueel fouten. Uitwisselen van spellingstrategieën en mogelijk overeenstemming bereiken. Schriften worden in een stapel in het midden van de tafel gelegd. Leerkracht noemt een nummer, bijv. de tweede uit de stapel. Iedereen is verantwoordelijk voor eigen groepje. Groepsbeloning bij nul fout.
Lesmoment: fase 1: voorkennis ophalen
Materiaal: spellingschrift en vulpen

Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig	X		
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen	X		
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		Iets duidelijker aangeven wat de stappen zijn
Het stilteteken wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te	X		

bereiken			
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep	X		Ja, let op meerdere kinderen kijken af
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm	X		
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			De duidelijke volgorde: -individueel -tweetallen correctie -groepscorrectie -bespreken
Verbeterpunten van deze les			Let op geen 2x hetzelfde spellingsprobleem, Pak dan i.p.v. financiële financieel

31 leerlingen Video-observatie door duo-partner groep 8			
Les-doel: spreekwoorden Sociaal doel: informatie uitwisselen			
Werkvorm: Denken – delen – uitwisselen De leerkracht geeft elk tweetal een kaartje met daarop een spreekwoord. Individuele bedenktijd, iedereen schrijft zijn antwoord op (1 min.). Daarna overleg in tweetal. Proberen het eens te worden over een gezamenlijk antwoord.			
Lesmoment: fase 4: verwerkingsfase			
Materiaal: 35 stroken met spreekwoorden			
Voorbereiding	Ja	Nee	Opmerkingen van de duo-partner
Sociaal doel is gesteld Cognitief doel is gesteld	X X		
De gestelde doelen passen bij de werkvorm die ingezet wordt	X		
Lesverloop			
Instructie is kort en bondig		X	De instructie was niet doelgericht Op de vraag letterlijk of figuurlijk is geen duidelijk antwoord gekomen
Tijdens de les wordt aandacht besteed aan de lesdoelen		X	Kinderen pakten het boek i.p.v. bespreken met elkaar
Tijdens de instructie wordt aandacht besteed aan de samenwerkingsvaardigheden	X		
Het stilteteken wordt gebruikt	X		
Is er positieve wederzijdse afhankelijkheid? leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te		X	Er is te weinig overleg Gebruik van boek is resultaatgericht

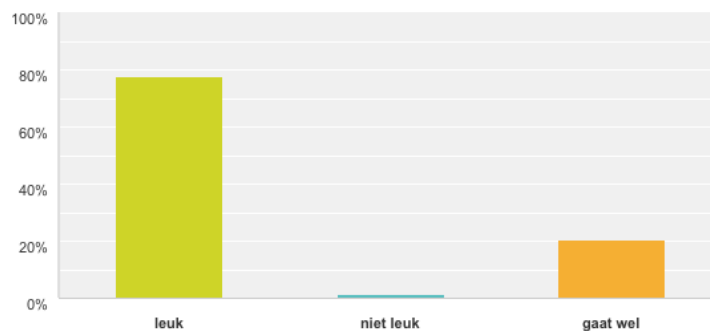
bereiken			
Is er individuele verantwoordelijkheid ? ieder groepslid is verantwoordelijk voor eigen inbreng en verantwoordelijk voor het eindresultaat van de groep		X	
Is er sprake van directe interactie? leerlingen wisselen informatie uit, corrigeren elkaar, bij het werken in tweetallen is 50% van de groep tegelijk aan het woord, men spreekt van simultane interactie	X		
Zijn er samenwerkingsvaardigheden nodig? naast het inhoudelijk doel is er een doel gericht op het samenwerken	X		
De leerlingen zijn geroutineerd in de werkvorm		X	
Evaluatie			
Het groepsproces wordt geëvalueerd de inhoudelijke evaluatie en de evaluatie van het samenwerken.	X		
Sterke punten van deze les			Niveau van de spreekwoorden
Verbeterpunten van deze les			Meer appelleren aan eigen voorkennis

Bijlage 5: Vragenlijst bovenbouwleerlingen

Vraag 1

Vind je het leuk om samen te werken?

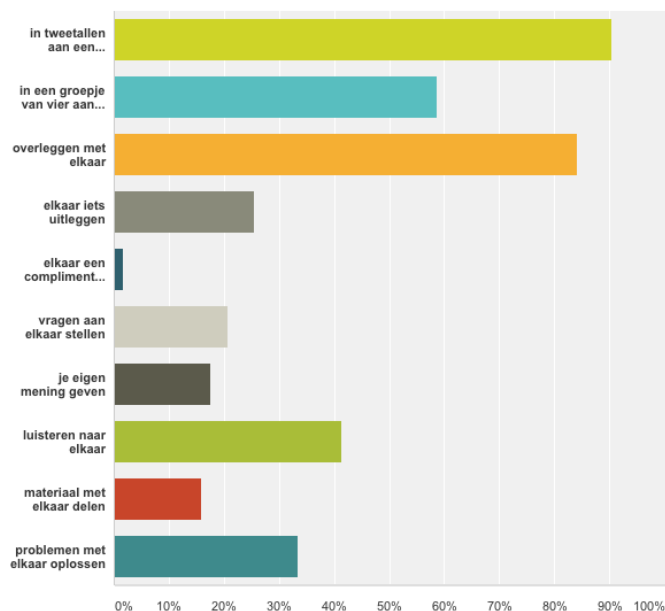
Beantwoord: 63 Overgeslagen: 0

Vraag 2

Als ik zeg 'samenwerken' aan welke dingen denk je dan? Je mag meerdere antwoorden aankruisen.

Beantwoord: 63 Overgeslagen: 0

Antwoordkeuzen	Reacties
in tweetallen aan een opdracht werken	90,48% 57
in een groepje van vier aan een opdracht werken	58,73% 37
overleggen met elkaar	84,13% 53
elkaar iets uitleggen	25,40% 16
elkaar een compliment geven	1,59% 1
vragen aan elkaar stellen	20,63% 13
je eigen mening geven	17,46% 11
luisteren naar elkaar	41,27% 26
materiaal met elkaar delen	15,87% 10
problemen met elkaar oplossen	33,33% 21
Totale aantal respondenten: 63	
Opmerkingen (12)	

Dingen doen met elkaar :

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Dingen doen met elkaar ;)

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

HET IS GEWOON LEUK OM DINGEN SAMEN DINGEN DOEN

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Dingen doen met elkaar :

16-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Dingen doen met elkaar :

16-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

nee hoor =)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

iets met elkaar knutselen

16-10-2014 9:07 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

zelf een maatje kiezen of zelf groepjes maken

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van res](#)

nee hoor =)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

iets met elkaar knutselen

16-10-2014 9:07 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

zelf een maatje kiezen of zelf groepjes maken

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

zelf een maatje kiezen of zelf groepjes maken

16-10-2014 9:02 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

samen dingen doen

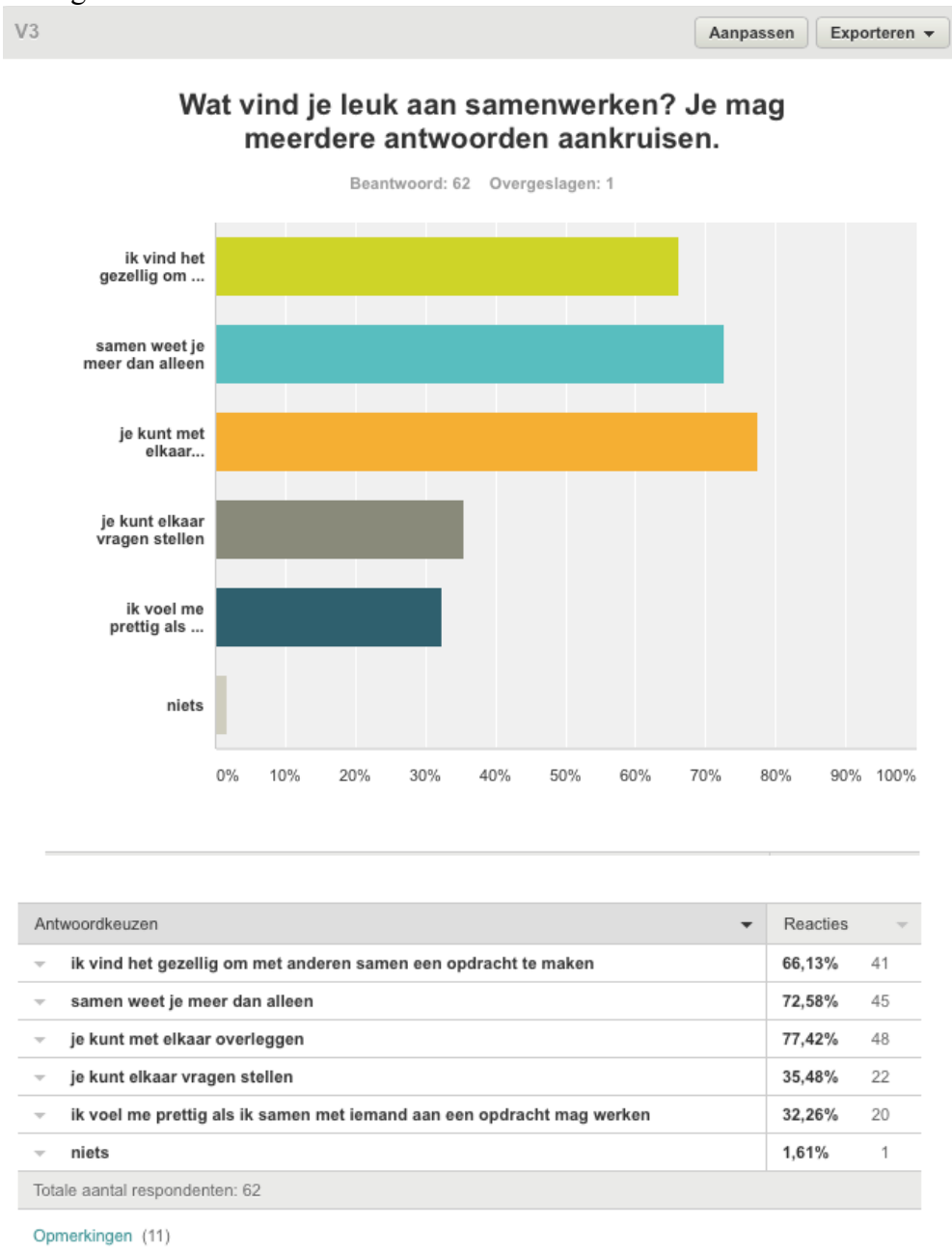
13-10-2014 9:24 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

samen elkaar helpen als het nodig is

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

met tweetallen overleggen

Vraag 3

Je kan overleggen, iets waar je bijv. niet goed in bent. daar kan je dan overleggen (samen met iets bespreken)

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Je kan overleggen bijv. als je iets heel moeilijk vind

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

HET IS LEUK OM MET ELKAAR SAMEN TE WERKEN

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

HOI

16-10-2014 9:26 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Je kan overleggen, iets waar je bijv. niet goed in bent. daar kan je dan overleggen

(samen met iets bespreken)

16-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Je kan overleggen, iets waar je bijv. niet goed in bent. daar kan je dan overleggen
(samen met iets bespreken)

niks hoor =)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is fijn om samen te werken want alleen snap ik er niks van altijd

16-10-2014 8:52 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind het fijn om samen te werken met iemand die ik vertrouw

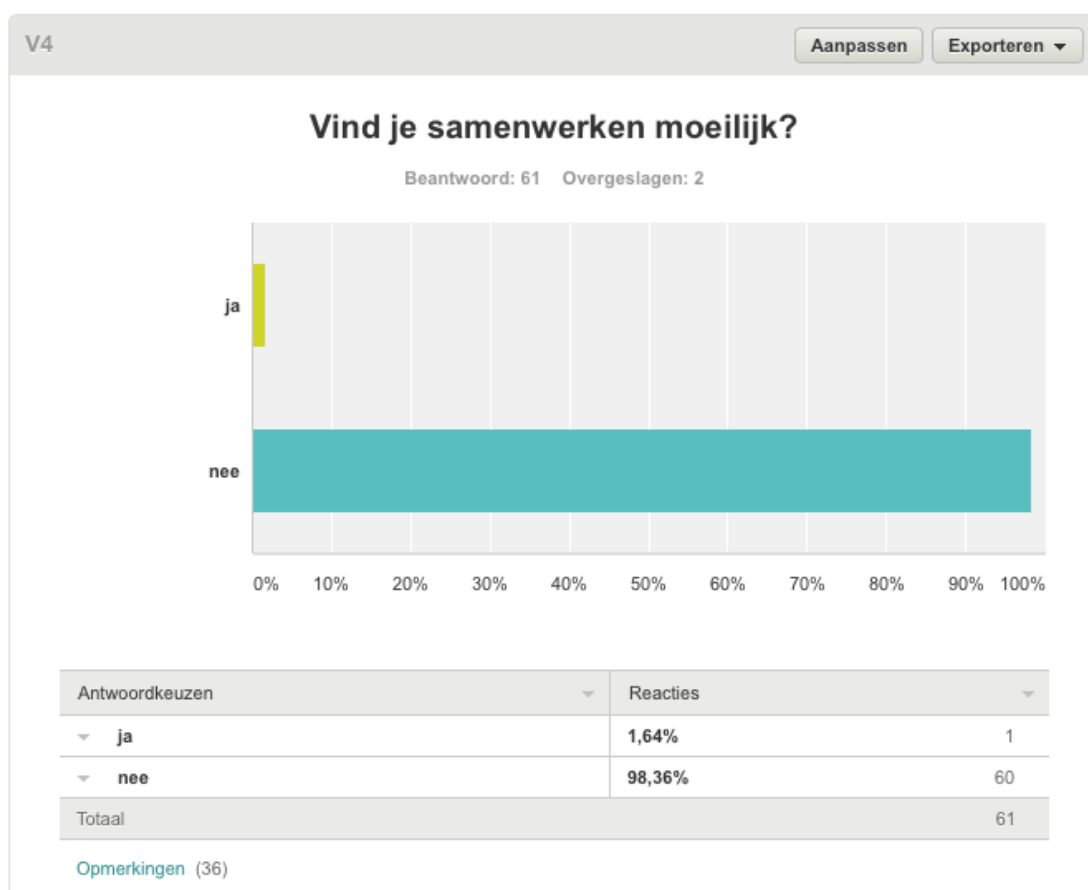
13-10-2014 9:25 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind het leuk als ik met iemand samne mag werken

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik kan mijn mening goed uitten

Vraag 4

Je kan het dan overleggen als je het moeilijk vindt.

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Je kan dan overleggen als je het moeilijk vind. dan kan je het overleggen. met degene waar je mee samen werkt. dan kan die je het uitlegen en als die het ook niet snapt dan kan je naar de juffrouw en dan kan die het uitlegen en dan kan je samen de opdracht maken

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

OMDAT JE HET MET ZIJN TWEEN DOET

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is makkelijker en je kunt overleggen.

16-10-2014 9:27 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind het heel gezellig en leuk

16-10-2014 9:19 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is gewoon makkelijk

16-10-2014 9:17 [Antw](#)

omdat alleen werken niet leuk is groetje's mij =)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het makkelijk

16-10-2014 9:12 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het makkelijk

16-10-2014 9:10 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

omdat je dan samen kunt overleggen en dan kom je er meestal wel uit

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het makkelijk

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

want als je het niet snapt kan iemand je meestal helpen

16-10-2014 9:07 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

je kunt elkaar helpen!

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

want je kan samen overleggen en dan weet je samen het antwoord

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

want je kan samen overleggen en dan weet je samen het antwoord

16-10-2014 9:02 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vindt het niet moeilijk om samen te werken want ik kan goed overleggen met anderen.

16-10-2014 8:59 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik heb er ervaring mee

16-10-2014 8:59 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind dat juist fijn

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

als we samenwerken komen we er altijd uit

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is heel gemakkelijk want als jij iets niet snapt snapt hij dat wel enzo kom je er uit

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Want als ik met iemand samenwerk dan kan ik makkelijker op een antwoord komen

en als ik iets niet snap dan kan de ander het mij uitleggen.

16-10-2014 8:53 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

je kan met elkaar overleggen

16-10-2014 8:53 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

want dan kan je alles samen maken

Is ik het snap vind ik het fijn om alleen of samen te werken met je schouder maatje
maar niet met rondlopen

13-10-2014 9:25 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

als je het leuk vindt om te doen word het al steeds makkelijker bij mij dus

13-10-2014 9:24 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

OMDAT JE SAMEN MEER WEET DAN ALLEEN

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

omdat ze je dan ook helpen

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

lichteraa met wie ik het doe

13-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

omdat het gemakkelijk is om met elkaar te overleggen

13-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

omdat je met meer mensen meer weet.

13-10-2014 9:14 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

soms

13-10-2014 9:08 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

als ik een dome/wegdromerigen partner heb

13-10-2014 9:05 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

want het is leuk

13-10-2014 9:03 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

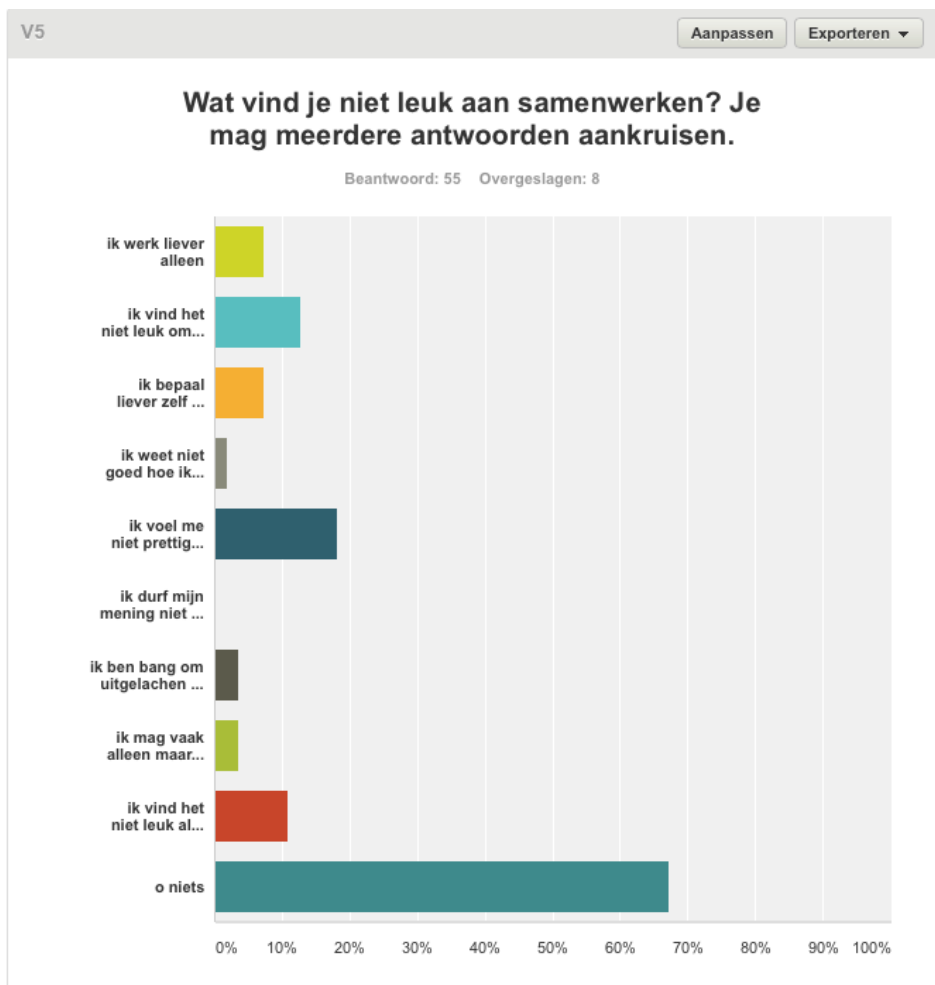
een heel klein beetje

13-10-2014 9:03 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

want het is gewoon je mening geven

samen sta je sterk

Vraag 5

Antwoordkeuzen	Reacties
ik werk liever alleen	7,27% 4
ik vind het niet leuk om op iemand te wachten	12,73% 7
ik bepaal liever zelf wat ik doe	7,27% 4
ik weet niet goed hoe ik moet samenwerken	1,82% 1
ik voel me niet prettig bij (sommige) klasgenoten	18,18% 10
ik durf mijn mening niet te geven in een groep	0,00% 0
ik ben bang om uitgelachen te worden als ik iets zeg	3,64% 2
ik mag vaak alleen maar toekijken	3,64% 2
ik vind het niet leuk als iemand anders minder doet dan ik	10,91% 6
o niets	67,27% 37
Totale aantal respondenten: 55	
Opmerkingen (18)	

Het is makkelijker om met iemand samen te werken omdat: 1. Als je iets moeilijk vindt overleg je het met die gene. 2. Als die gene het makkelijker dan de andere kan die andere meehelpen waardoor die andere het dan ook weer snapt.

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

als de ene zecht wel en de ander zecht niet

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

NIETS

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is zoiezo leuker als alleen

16-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

o niks hoor =)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

niks

16-10-2014 9:12 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

niks

niks

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind alles leuk aan samenwerken!

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

dat je zelf een maatje waar je fijn mee samen kan werken

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

dat je zelf een maatje waar je fijn mee samen kan werken

16-10-2014 9:02 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

alles is leuk aan samenwerken alleen moet dat wel wat vaker samenwerken is heeeeeeeeeeeel veel leuker dan alleen werken ik denk dat heel veel kinderen dat ook vinden !

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik wil niet met iedereen samenwerken

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

samen werken is leuk en als ik bij iemand ben die ik vertrouw dan durf ik goed mijn mening te geven dan vertrouw ik in haar

13-10-2014 9:25 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind het fijner met samen werken en ik kom er samen met mijn maatje wel ui

13-10-2014 9:24 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Soms voel ik me buitensloten bij sommige kindere

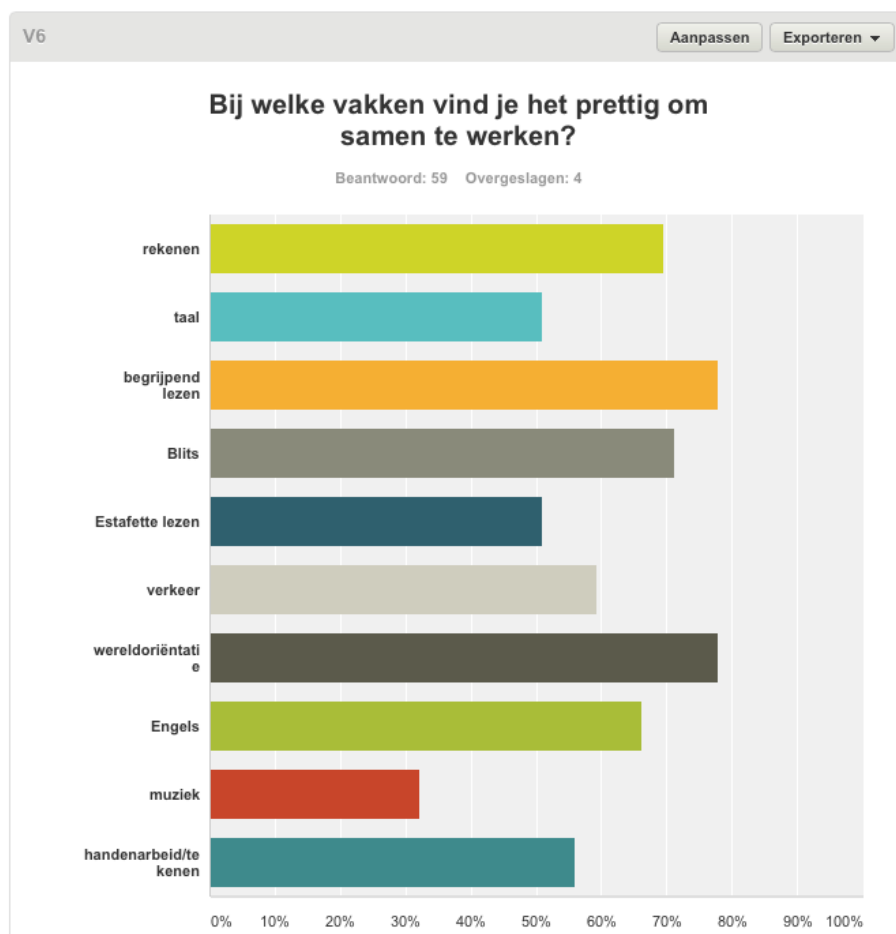
13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

lichteraan met wie

13-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

eigenlijk niks

Vraag 6

Antwoordkeuzen ▼	Reacties ▼
▼ rekenen	69,49% 41
▼ taal	50,85% 30
▼ begrijpend lezen	77,97% 46
▼ Blits	71,19% 42
▼ Estafette lezen	50,85% 30
▼ verkeer	59,32% 35
▼ wereldoriëntatie	77,97% 46
▼ Engels	66,10% 39
▼ muziek	32,20% 19
▼ handenarbeid/tekenen	55,93% 33
Totale aantal respondenten: 59	

[Opmerkingen](#) (16)

Eigenlijk alles wel. Maar toch het meeste Woordenschat en Begrijpend lezen.

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

eigenlijk alles wel. maar toch het meeste woordenschat en begrijpendlezen

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

GYM EN ANDERE VAKKEN DIE ER NIET BIJ STAAN HIERBOVEN

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

hiuswerk

16-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

eigenlijk alles groetje's mij =)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

:)

16-10-2014 9:12 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

:)

16-10-2014 9:10 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

:)

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

dat je samen een groepje bij handenarbeid kan kiezen om gezellig bij elkaar te zitten

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

pauze

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

alle vaken een keer samen werken

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

alle vaken een keer samen werken

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

soms rekenen

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

soms bij rekenen en taal als het moeilijk is

13-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

soms bij moeilijke rekenopdrachten die ik niet weet

13-10-2014 9:08 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

allemaal behalve handenarbeid

Vraag 7:

Open vraag:

Hoe komt het dat je het bij dat vak of deze vakken prettig vindt om samen te werken?

Omdat ik het moeilijk vindt.

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

omdat ik daar moeite mee heb

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

OMDAT DAT VEEL LEUKER IS

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
omdat ik niet zo goed kan lezen

16-10-2014 9:27 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
Om daarom

16-10-2014 9:26 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
omdat we vorig jaar ook bij die vaken mochten samen werken

16-10-2014 9:19 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
fijner als alleen

16-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
omdat alleen werken saai is =) :)

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
je kunt samen dingen verzinnen

16-10-2014 9:12 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
je kunt samen dingen verzinnen

16-10-2014 9:10 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
omdat daar soms moeilijke vragen staan en met zijn tweeën kom je daar meestal wel uit. En bij handarbeid is het gewoon leuk om samen een opdracht te doen

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
je kunt samen dingen verzinnen

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
soms zijn ze moeilijk en dan kun iemand vragen of ie je wil helpen

16-10-2014 9:07 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
je kunt elkaar helpen als je iets niet weet en je hebt er plezier mee!

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
dan heb je meer keuze vragen en vragen uit de tekst

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
in deze vakken ben ik niet zo heel erg goed.

16-10-2014 8:59 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
dat zijn vakken waar je langer aan werkt en dat is prettiger

16-10-2014 8:59 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
samen werken is overal leuk

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
dat is gezellig als je het af hebt dan kun je misschien eventjes kletsen maar dan moet wel eerst alles afhebben

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
daar ben ik niet zo goed in

16-10-2014 8:58 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
als iemand het niet weet kan de andere je helpen en andersom

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
als iemand het niet weet kan de andere je helpen en andersom

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
dat vind ik best wel moeilijke vakken

16-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
Omdat je elkaar kan helpen en het is gezelliger dan alleen.

16-10-2014 8:53 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
Het is handig.

16-10-2014 8:53 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
want ik snap er nooit niks van en ik vind school saai dus daarom

16-10-2014 8:52 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
ik vind het fijn om samen te werken

16-10-2014 8:46 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
ik vind het gewoon leuk en fijn

16-10-2014 8:46 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 ik vind het best wel lastig!

16-10-2014 8:45 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 gewoon

16-10-2014 8:44 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 ik heb er moeite mee!

16-10-2014 8:43 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat ik er moeite mee heb

16-10-2014 8:43 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 ik vind het fijn met de persoon waar ik nu naast zit om samen te werken

13-10-2014 9:25 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 ik vind het gewoon fijn om samen te werken ik kan het niet goed uitleggen

13-10-2014 9:24 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat het soms moeilijk is en dan wil ik zelf liever puzzelen maar als het echt te moeilijk is dan wil ik wel samen werken :)

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 want bij die vakken kun je goed overleggen :)

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat die vakken best moeilijk zijn ensamen weet je meer dan alleen!

13-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 het is fijn :-)

13-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat ik deze vakken wat moeilijker vind

13-10-2014 9:14 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 dan weet je meer

13-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 soms snap ik het niet

13-10-2014 9:08 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 dan weet ik soms niet wat ik moet doen

13-10-2014 9:08 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 dat is gezelliger dan alleen

13-10-2014 9:07 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 begrijpent lezen is een moeilijk vak, het is handig als je iets niet weet kun je het aan je partner vragen.

13-10-2014 9:05 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 daar kan het goed bij

13-10-2014 9:03 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat het makkelijk, en het is leuker

13-10-2014 9:03 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat ik me daar prettiger bij voel

13-10-2014 9:02 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat het soms moeilijk is

13-10-2014 9:02 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 die vakken zijn moeilijk of leuk

13-10-2014 8:59 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 omdat het moeilijk is

13-10-2014 8:57 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 Omdat je elkaar dan kan helpen. Als je iets niet snapt, en ik vindt het leuk om iets samen te doen. SAMEN STA JE STERK!!! dddddd

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
 Omdat je elkaar dan kan helpen. Als je iets niet snapt, en ik vindt het leuk om iets

samen te doen. SAMEN STA JE STERK!!! dddddd

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)
gewoon

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind het leuk om samen te werken want dan kunnen ze me helpen of ik hun

13-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik vind het heel leuk om met iemand samen te werken want :als ze iets niet weeten kan ik helpen en ik vind het gewoon leuk om te doen. SAMEN STA JE STERK !!!!!

13-10-2014 8:52 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is best wel makkelijk

13-10-2014 8:48 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

gewoon want dan kan je bijvoorbeeld bij geschiedenis dan heb je een werk blad met heel veel vragen en als je samen doet dan ben je sneller klaar

13-10-2014 8:47 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

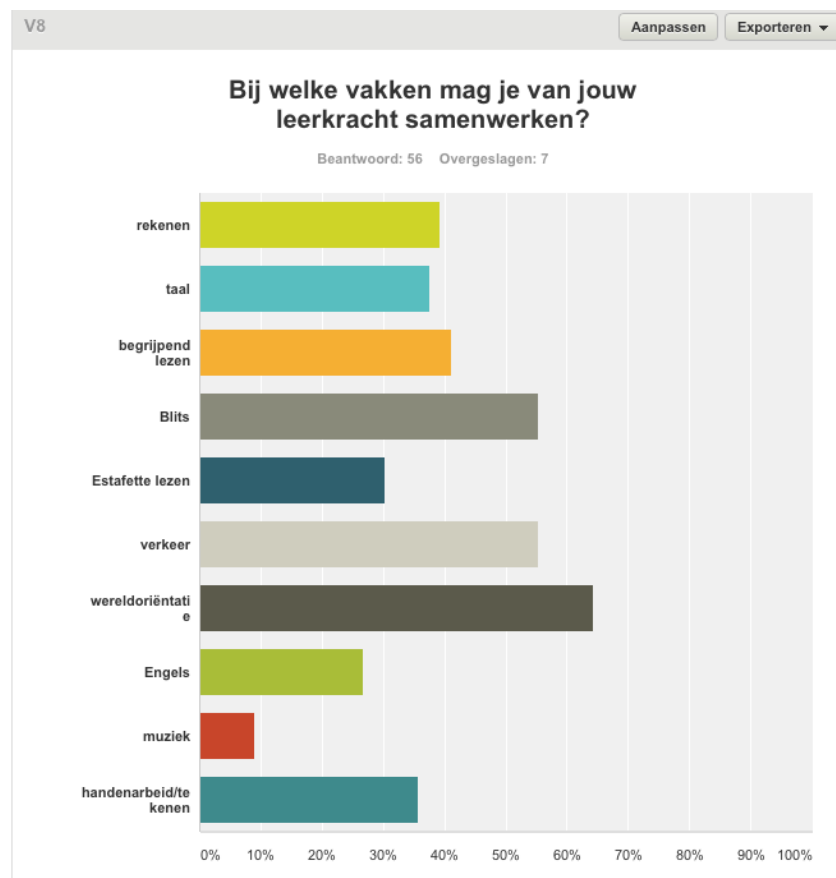
omdat dan weet je meer dan als je alleen werkt

13-10-2014 8:47 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

omdat dan weet je meer dan als je alleen werkt

13-10-2014 8:46 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Vraag 8

Antwoordkeuzen ▾	Reacties ▾
▾ rekenen	39,29% 22
▾ taal	37,50% 21
▾ begrijpend lezen	41,07% 23
▾ Blits	55,36% 31
▾ Estafette lezen	30,36% 17
▾ verkeer	55,36% 31
▾ wereldoriëntatie	64,29% 36
▾ Engels	26,79% 15
▾ muziek	8,93% 5
▾ handenarbeid/tekenen	35,71% 20
Totale aantal respondenten: 56	
Opmerkingen (11)	

gym en de andere vakken heek soms.

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

gym en de anderen vakken heel soms

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

niet vaak maar bijna niet :(

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

soms met gym

16-10-2014 9:07 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

gym

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

geen van allemaal

16-10-2014 8:53 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Begrijpend lezen soms

13-10-2014 9:03 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

taal en begrijpend lezen soms

13-10-2014 9:03 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

begrijpend lezen soms

13-10-2014 9:02 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

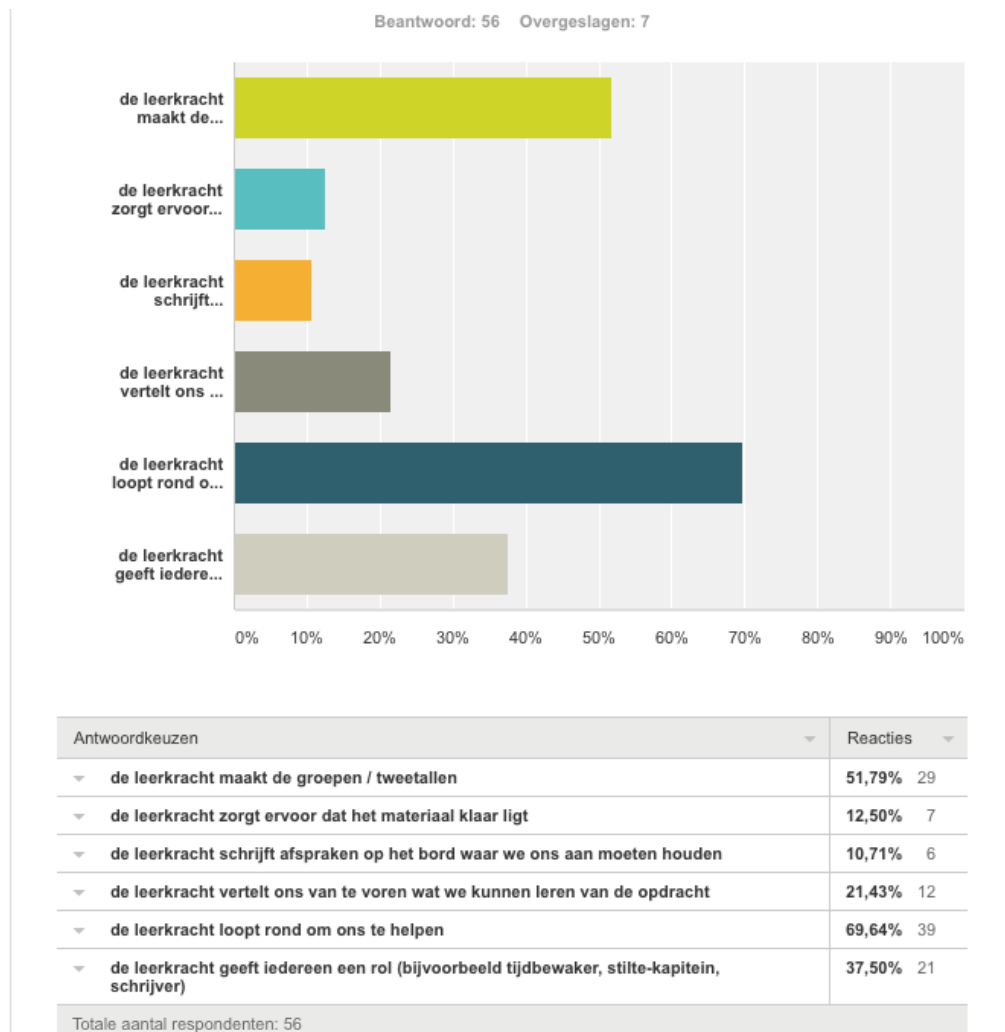
gym

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ik weet de rest niet

Vraag 9

Hoe zorgt jouw leerkracht er dan voor dat jullie goed kunnen samenwerken?

Je moet met je buurman samenwerken, en iedereen wil met andere samenwerken maar dat mag nooit :(

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

je moet met je maatje samen werken

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

NEE

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

nee -_-

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

je moet meestal met je buurman of buurvrouw

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

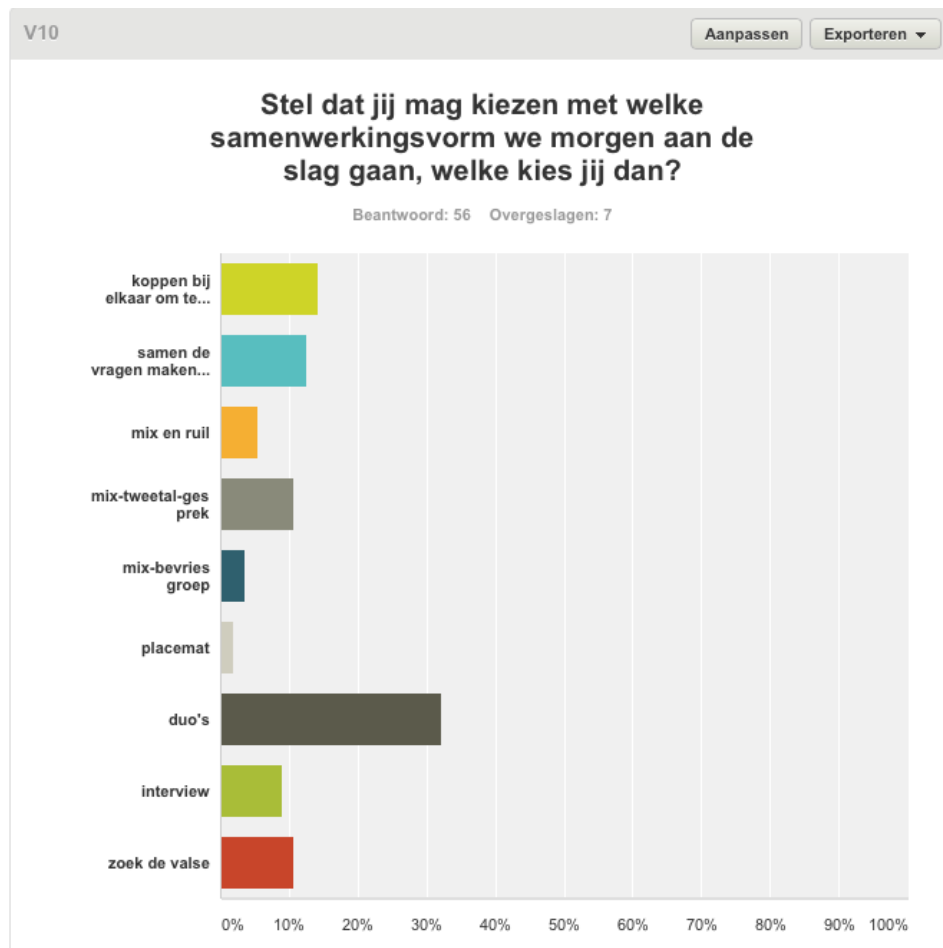
het is leuk als je een keer zelf maatjes mag

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het is leuk als je een keer zelf maatjes mag

13-10-2014 8:55 [A](#)

Vraag 10

Antwoordkeuzen	Reacties
▼ koppen bij elkaar om te overleggen	14,29% 8
▼ samen de vragen maken bij een tekst	12,50% 7
▼ mix en ruil	5,36% 3
▼ mix-tweetal-gesprek	10,71% 6
▼ mix-bevries groep	3,57% 2
▼ placemat	1,79% 1
▼ duo's	32,14% 18
▼ interview	8,93% 5
▼ zoek de valse	10,71% 6
Totaal	56

[Opmerkingen](#) (19)

Tikkertje door de hele school doen, en de helft van de klas is de tikker en als je getikt wordt door die gene moet je mee samenwerken! _)*(%

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

tikertje door de hele school doen en diegenen die je tikt moet je mee samen werken

16-10-2014 9:37 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

IK VIND ALLES LEUK MET SAMEN WERKEN

16-10-2014 9:33 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

eigen lijkt alles wel

16-10-2014 9:19 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

nee niks hoor voor mij maakt het niks uit hoor \$_\$

16-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ALLES

16-10-2014 9:12 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ALLES

16-10-2014 9:10 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

ALLES

16-10-2014 9:09 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

het liefste allemaal!

16-10-2014 9:06 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Samen werken. Met vier kinderen

16-10-2014 8:53 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

met viertallen en zelf kiezen bij wie je zit

16-10-2014 8:52 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

met twee tallen werken vind ik het leukste

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

en placemat

13-10-2014 9:23 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

bijna alles is goed zeker de tweetallen vind ik leuk

13-10-2014 9:17 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

speedate

13-10-2014 9:15 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Het is leuk als je een keer zelf groepjes mag maken.

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

Het is leuk als je een keer zelf groepjes mag maken.

13-10-2014 8:55 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

speeddaten

13-10-2014 8:54 [Antwoorden van respondenten weergeven](#)

speeddaten

Bijlage 6: Bijeenkomst focusgroep ouders

Thema: samenwerkend leren

Datum: 17 april 2015

Tijd: 8:30 uur – 9:30 uur

Plaats: Vergaderlokaal van het Kindcentrum

Aanwezig: 7 ouders van bovenbouwleerlingen

1. Ouders worden welkom geheten en in het kort wordt uitgelegd wat het doel is van het onderzoek.
2. De ouders bekijken een videofilmje van het samenwerkend leren in de bovenbouw, hierbij zien ze hun kinderen aan het werk in de rekenles met de werkvorm: 'placemat' en de spellingles met de werkvorm: 'één uit de stapel'.
3. Door middel van de werkvorm: 'lopen-praten-lopen' ervaren ouders zelf wat het betekent om bezig te zijn met samenwerkend leren. De ouders geven reacties op het filmje.
4. Aan de hand van een blad met stellingen wordt er gediscussieerd in groepjes. Hierbij wordt de werkvorm 'placemat' gebruikt.
5. Inventarisatie van de meningen van de ouders en gesprek hierover.
6. Inventarisatie van antwoorden op de vraag: Wat heeft uw kind nodig om later goed te kunnen samenwerken?
7. Vragenrondje
8. Afsluiting

Stelling 1: U komt de klas binnen. De leerkracht loopt rond en er is flink geroezemoes. U denkt het volgende: wordt hier geen les gegeven, waarom treedt deze leerkracht niet op?

Voor de discussie: 7 x oneens

Na de discussie: 7x oneens

Opmerkingen uit de focusgroep: Niet meteen oordelen

Stelling 2: Uw kind komt thuis met de mededeling dat hij heeft mogen samenwerken. Hij vindt dat gemakkelijker dan alleen. U denkt het volgende: Fijn, zo leert mijn kind van een ander kind.

Voor de discussie: 7 x eens

Na de discussie: 7 x eens

Opmerkingen uit de focusgroep: prettig, gemotiveerd

Stelling 3: De kinderen van de klas lopen rondjes door het lokaal. U denkt het volgende: Het is toch de hoogste tijd om te leren, waarom gebeurt dat dan niet?

Voor de discussie: 5 x eens en 2 x oneens

Na de discussie: 7 x eens

Opmerkingen uit de focusgroep: Niet continue, hoe vaak, wat is het doel?

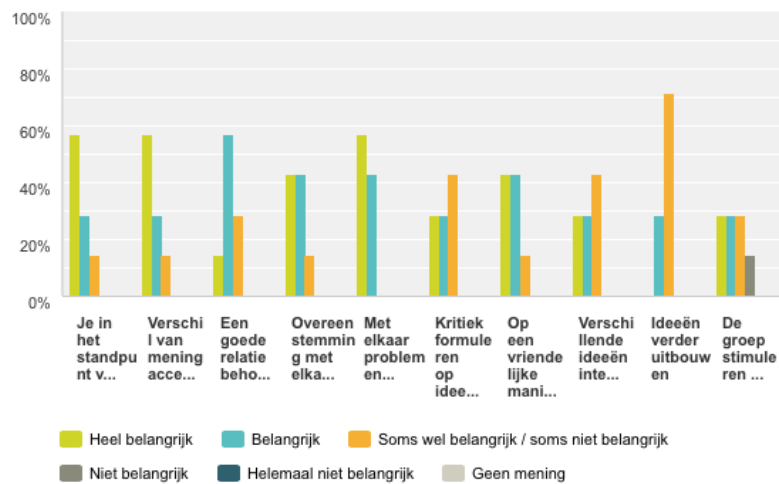
Stelling 4: Uw kind scoort hoge cijfers bij de toetsen. Hij wordt steeds gevraagd om aan andere klasgenoten uitleg te geven. U denkt het volgende: Mijn kind leert zo helemaal niets, hij kan beter zelfstandig aan het werk gaan!
Voor de discussie: eens 2 x, oneens 4 x, twijfel 1 x Na de discussie: eens 4 x, twijfel 3 x
Opmerkingen uit de focusgroep: Hij leert wel wat
Stelling 5: Uw kind heeft ADHD en heeft daardoor moeite met zich concentreren. U denkt het volgende: Met deze herrie kan mijn kind zich helemaal niet meer concentreren!
Voor de discussie: 4 x eens, 3 x oneens Na de discussie: 4 x twijfel, 3 x eens
Opmerkingen uit de focusgroep: wel afwisseling, maar ook rust / structuur
Stelling 6: Samenwerken is een van de belangrijkste vaardigheden voor de toekomst. U denkt het volgende: Ik vind het belangrijk dat mijn kind leert samen te werken. Samen bereik je meer dan alleen. Voor de toekomst is samenwerken noodzakelijk.
Voor de discussie: 7 x eens Na de discussie: 7 x eens
Opmerkingen uit de focusgroep: Sociale aspect / wel goede verhouding
Bovenstaande gegevens laten zien dat ouders zich er van bewust zijn dat er ruis is bij het samenwerkend leren, maar ze twijfelen of zijn het eens met de stelling dat leerlingen met ADHD zich bij 'herrie' niet kunnen concentreren. Ouders benoemen samenwerken een van de belangrijkste vaardigheden voor de toekomst. Ouders zijn na de groepsdiscussie het vaker eens met elkaar.

Bij de eerste werkvorm 'lopen-praten-lopen', reageerden de ouders onwennig. Bij de werkvorm 'placemat' heeft iedereen eerst voor zichzelf antwoord gegeven op de stellingen en daarna is er uitgebreid gediscussieerd om tot een gezamenlijk antwoord te komen. Alle ouders hebben hun mening laten horen in de groep. De ouders wilden na de discussie graag de

mening van de moderator horen. Hierdoor was het mogelijk voor de moderator om extra informatie te geven aan de ouders. Als laatste hebben de ouders antwoord gegeven op de vraag: Wat heeft uw kind nodig om later goed te kunnen samenwerken? Hier onderstaand het resultaat.

Wat heeft uw kind nodig om later goed te kunnen samenwerken?"

Beantwoord: 7 Overgeslagen: 0

	Heel belangrijk	Belangrijk	Soms wel belangrijk / soms niet belangrijk	Niet belangrijk	Helemaal niet belangrijk	Geen mening	Totaal
Je in het standpunt van een ander verplaatsen	57,14% 4	28,57% 2	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Verschil van mening accepteren	57,14% 4	28,57% 2	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Een goede relatie behouden ook op langer termijn	14,29% 1	57,14% 4	28,57% 2	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Overeenstemming met elkaar bereiken	42,86% 3	42,86% 3	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Met elkaar problemen oplossen	57,14% 4	42,86% 3	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Kritiek formuleren op ideeën, niet op personen	28,57% 2	28,57% 2	42,86% 3	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent	42,86% 3	42,86% 3	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Verschiedende ideeën integreren	28,57% 2	28,57% 2	42,86% 3	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
Ideeën verder uitbouwen	0,00% 0	28,57% 2	71,43% 5	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7
De groep stimuleren en motiveren	28,57% 2	28,57% 2	28,57% 2	14,29% 1	0,00% 0	0,00% 0	7

Bijlage 7: Feedback critical friends

Feedback directeur

De persoonsgegevens van deze collega zijn opvraagbaar

Beste Martha,

Ik heb zojuist hoofdstuk 5 gelezen. Je aanbevelingen spreken me erg aan. Ik denk dat dit mogelijk is binnen ons kindcentrum. Ook de mogelijkheden in combinatie met het DIM vind ik een verrijking.

laten we samen in gesprek gaan hoe we dit met ons team kunnen invoeren!

Ook zullen we samen met José en daarna met het team moeten kijken hoe we het pedagogisch klimaat beter kunnen afstemmen en hoe een methode sociaal emotionele ontwikkeling daar in zou passen. Ik wil zo ook nog de andere hoofdstukken lezen. Als dat nog lukt zal ik nog reageren.

Beste Martha,

Complimenten Martha voor je gedegen werk.

Ik kijk er naar uit om er samen met jou in het team mee aan de slag te gaan!

Feedback duo-partner groep 7

De persoonsgegevens van deze collega zijn opvraagbaar

Lieve Martha,

Ik heb een aantal lesmomenten meegemaakt waarin jij, Martha, in onze groep 7 bezig bent geweest met samenwerkend leren.

Samen met jou heb ik deze lessen kritisch geëvalueerd. Ook de kinderen hebben hun zegje mogen doen over de verschillende werkvormen.

Zij gaven aan dat ze de lessen als erg fijn hebben ervaren en dat ze graag willen dat ze op deze manier verder mogen gaan tijdens hun leerproces.

Een compliment aan hun juf Martha dus. Ook ik heb het als collega erg fijn gevonden dat ik deelgenoot heb mogen zijn in het onderzoek.

Ik wens je succes met het afronden.

Feedback duo-partner groep 8

De persoonsgegevens van deze collega zijn opvraagbaar

Beste Martha

Ik heb de samenvatting en de feedback op de hoofdstukken kritisch gelezen.

Helaas.... kan ik geen tekortkomingen ontdekken.

Het ziet er keurig uit, je kunt ermee voor de dag komen. Succes

Feedback critical friend

De persoonsgegevens van deze collega zijn opvraagbaar

Lieve Martha,

Altijd fijn om jouw toetsen te lezen, het leest heel prettig. Het ziet er goed verzorgd uit, goed geformuleerde zinnen en duidelijke lay out. In de bijlage vind je mijn feedback.

Goed dat je in je onderzoek collega's, leerlingen en ouders hebt benaderd. Ik ben door jouw onderzoek me nog meer van bewust dat ik meer coöperatieve werkvormen in moet gaan zetten. Ga ik dus ook doen! Succes met de laatste loodjes. Ik hoor graag hoe het afgelopen is.